

UDK 355.67(497.13)»17« : 355.14 : 355.64
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 2. X. 1992.

Obveze i povlastice krajiških časnika

ALEXANDER BUCZYNSKI

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Namjera je ovog rada prikazati sastav i dužnosti časnika i dočasnika vojne postrojbe, odnosno upravnog odjeljenja krajiške pukovnije, od trenutka reorganizacije vojnokrajiškog sustava Kantonskim zakonom 1787. godine do razvojačenja Krajine i njezina ponovnog ujedinjenja s Hrvatskom Kraljevinom nepuno stoljeće kasnije. Govoreći o njihovim stalnim plaćama, različitim redovitim, privremenim ili izvanrednim doplacima, određenim naturalnim dobrima, te povlasticama (među kojima je i pravo na namješteni državni stan) pokazujemo kako pripadnik časničkog zbora Krajine organizirano ulaže u uniformirani svijet, od trenutka preuzimanja svoje vojničke mundure do svoje smrti, služeći joj bilo na bojnopolju bilo kao umirovljenik. Mirovinu su mogli dobivati prije isteka vojnog ugovora samo ukoliko bi liječnička komisija utvrdila njihovu fizičku ili psihičku nesposobnost. Jedan od uvjeta za dozvolu sklapanja braka bilo je osiguravanje visoke ženidbene kaucije. Ključ uspjeha svakoga mladog i karijere željnog časnika ili dočasnika Vojne krajine nije bio samo u pokušaju spašavanja ili dočasnika Vojne krajine nije bio samo u pokušaju spašavanja žive glave na bojištu već i u trezvenosti na privatnom planu. Način života u Vojnoj krajini toga specifičnog vremena oslikava primjer sudbine krajiškog bojnika i veterana Pavla Vakanovića (1772.—1834).

1. PODJELE U ORGANIZACIJI I SLUŽBI ČASNIKA I DOČASNIKA

1. *Vojna postrojba krajiške pukovnije*

Nasuprot lažnom romantizmu časničkog i džentlmenskog *dolce far niente*, vojna se sudbina uglavnom kovala na bojnopolju, toj ničijoj zemlji, između straha i lude hrabrosti, usred krikova, eksplodirajućih granata i fijuka, metaka, skrivajući se pod Nesovim plaštem natopljenim mirisom znoja,

krvi, sumpora i spaljene zemlje. Vojni poziv lebdi između slave i gubitništva, života i pogibije, žudeći za naklonošću Marsa i previdom Smrti. Dok nam novija krajiška historiografija pruža iscrpne podatke o tome kako su živjeli sami krajišnici, o uvjetima pod kojima su službovali njihovi pretpostavljeni uglavnom nema opširnijih radova. Namjera je ovog priloga pokazati svakodnevni život krajiških časnika i dočasnika od trenutka reorganizacije vojno-krajiškog sustava Kantonskim zakonom 1787. godine do razvojačenja Krajinje i njezina ponovnog ujedinjenja s Hrvatskom Kraljevinom nepuno stoljeće kasnije. Prva i glavna dužnost svakog vojnika carske austrijske vojske bila je očitovanje vjernosti, poslušnosti i poštovanja prema svom vladaru i svim svojim pretpostavljenima. Morao je biti čestit i izbjegavati nedolično ponašanje kako ne bi bio samo oličenje seljaka skrivenog u vojnoj munduri. Taj osnovni vojni kodeks morala i ponašanja vrijedio je jednako i za običnoga vojnika i za maršala.

Vojna je hijerarhija građena po činovima, od generala, štabnih časnika, viših časnika, dočasnika do obične momčadi, te po vojnim funkcijama od ratnih povjerenika, brigadira, računovoda, grunтовничара, furira, pukovnijskih liječnika i tamničara do podvornika i časničkih slugu. Djelatni i prekobrojni (*überzählige, supernumeraire*) vojni sastav krajiških pukovnija i satnija dijelio se na vojnu postrojbu (*Feldstand*) i krajišku upravu (*Gränz-Verwaltung*). Oba odjeljenja vojnog sastava činili su štabni i viši časnici, ostalo vojno osoblje Velikog i Malog štaba, dočasnici, obični vojnici, podvornici i časnički sluge, te svi ostali službenici krajiške uprave, koji su pripadali odjeljenjima javne uprave pukovnije, kao što su bili građevinarstvo, šumarstvo, svilarstvo, školstvo, pošta i kambijatura, zdravstvo, malte, sigurnost kordona (serežani) i sl. Velikim su štabom bili obuhvaćeni svi nosioci vojnih činova, te službenici od pukovnika do nadliječnika, a pod kompetencijom Malog štaba našli su se ostali viši časnici i pomoćno osoblje, uključujući i pukovnijskog tamničara.¹

Imenovanje časničkih činova krajiške vojske bilo je u nadležnosti Dvorskoga ratnog vijeća, no u vremenu od 1786. do 1793. imenovanja je mogla izvršavati i sama generalkomanda.² Osim obiju banskih pukovnija, za koje je hrvatski ban posjedovao vlasnička prava, ostale krajiške pukovnije do 1786. godine nisu imale svoga vlasnika (*Inhaber*). Godine 1798. vlasništvo nad svim krajiškim pukovnijama koje su sudjelovale u prvom koalicijskom ratu protiv Francuske Republike dobio je tadašnji vrhovni zapovjednik. Izuzetak su činile obje banske pukovnije, dok su jedinice koje su djelovale na području same Krajine dodijeljene krajiškom generalnom inspektoratu. Zapovjednici krajiških pukovnija imali su pravo imenovati sve časnike do čina narednika, no svako je unapređenje moralo biti dano svjesno i nepristrano, utemeljeno na zaslugama i ponašanju kandidata. Osim službenog imenovanja od pretpostavljenih vojnih vlasti, sve do 1767. u vojsci je bila uobičajena i kupoprodaja časničkih činova (*Chargenverkauf*), pa su tako i neki strani časnici kupovali činove i položaje u Vojnoj krajini. Maršal Wilhelm vojvoda Sachsen-Hild-

¹ *Mathias Stopfer*, *Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung* (Graz 1841.), 52—54, *Franz Vaniček*, *Specialgeschichte III*, 327, 328.

² *Stopfer*, *Lehrbuch über die Statistik der Militär-Gränze* (Graz 1840.), 206. *Peter Krajašich*, *Die Militärgrenze in Kroatien* (Wien 1974.), 53.

burghausen³, međutim, protivio se tome zbog toga što su kupci činova svoju investiciju pokušavali nadoknaditi kod krajišnika. Časnici koji više nisu htjeli služiti u vojsci prodavali su svoj čin za velike svote novca, onemogućujući tako zaslužnim a prekobrojnim časnicima unapređenje. Tako se stvarao kadar bogatih časnika ali ne i dovoljno sposobnih. Iz tog je razloga predsjednik Dvorskoga ratnog vijeća maršal Franz Moriz Lacy⁴ godine 1767. savjetovao *Feldzeugmeisteru* Philippu Lewinuu barunu von Becku⁵ da najzaslužniji časnicima, koji nisu raspolagali novčanim sredstvima dostatnim za kupnju višeg čina, olakša napredovanje u vojnoj službi. Stoga je Beck branio zapovjednicima pukovnija prodaju časničkih činova u slučajevima kada časnik prelazi u civilnu službu, kad preuzima imanje li pak napušta vojsku iz nečasnih razloga. Stranci su mogli kupovati čin samo ako je broj domaćih kupaca bio nedovoljan. Tako su vojne vlasti 1772. godine zabranile domaćim kupaca po nedovoljan. Tako su vojne vlasti 1772. godine zabranile svim krajiškim potporučnicima kupnju čina satnika; satnik-poručniku osigurale su pravo prvokupa, dok bi potporučnik zauzeo njegovo mjesto.⁶ Cijena kupnje čina iznosila je tako tih godina u Đurđevačkoj i Križevačkoj pukovniji za pukovnika 16.000 forinti, za satnika 2500 do 4000 forinti, za natporučnika

³ Wilhelm Sachsen-Hildburghausen (1702.—1787.) postao je *Feldzeugmeisterom* sa 30 godina, a kao miljenik Eugena Savojskoga uživao je i puno povjerenje cara Karla VI. Godine 1737. dobio je zapovjedništvo vojske koja je ratovala u Bosni, no zbog niza neuspjeha na bojnopolju u sedmogodišnjem ratu neslavno je završio svoju vojnu karijeru. *Constant von Würzbach*, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs*.

⁴ Franz Moriz grof Lacy (1725.—1801.), sin engleskoga političkog emigranta, sa 18 godina kao zastavnik stupa u austrijsku vojsku. U toku rata za austrijsko nasljedstvo zbog iskazanog junaštva u kratkom vremenu postaje satnikom, bojnikom pa potpukovnikom. Godine 1750. unaprijeđen je za pukovnika, a samo šest godina kasnije kao general-bojnik zapovijeda vlastitom brigadom. Sedmogodišnji rat i nova junačka djela osigurali su mu čin podmaršala, *Feldzeugmeistera* i vlasnika pukovnije. Dvije godine nakon svršetka rata postaje generalnim inspektorom austrijske vojske, a 1766. maršalom i predsjednikom Dvorskoga ratnog vijeća. Kao predsjednik energično je sudjelovao u reorganizaciji i popunjavanju vojske. Lacy je tih godina uživao velik ugled kao savjetnik cara Josipa II. i nerijetko je u vojnim pitanjima njegov glas imao odlučni utjecaj. Odnos Lacyja s carem Josipom II. nije se ustavljao samo na profesionalnoj razini već je bio dublji, prijateljski. To se vidi iz vrlo dirljivog pisma koje mu je car Josip uputio dan prije svoje smrti, i u kojem mu zahvaljuje na njegovoj stalnoj potpori i pomoći, bez koje, kako kaže, nikada ne bi ostvario svoje naume: «Vidio sam kako ste plakali zbog mene, suze jednog velikog čovjeka i mudraca lijepa su apologija. Primite s mojim nježnim zagrljajem moj zbogom. Jedino što na ovom svijetu žalim, jest to da moram mali broj prijatelja, od kojih ste Vi svakako prvi, napustiti.» («Ich sah Ihre Thränen um mich fleissen, die Thränen eines grossen Mannes und eines Weisen sind eine schöne Apologie. Empfangen Sie mit meiner zärtlichen Umarmung mein Lebewohl. Das Einzige was ich auf dieser Welt bedauere, ist, die kleine Zahl von Freunden, von denen Sie gewiss der Erste sind, verlassen zu müssen.») *Biographien k. k. Heerführer und Generale* (Beč 1888.), 65—68.

⁵ Philipp Lewin von Beck (1720.—1768.) već 1739. godine stupa u austrijsku vojsku, da bi sudjelovao u ratu protiv Osmanlijskog Carstva. Njegovo junaštvo u ratu za austrijsko nasljedstvo omogućuje mu daljnju blistavu vojnu karijeru. Tako 1748. godine postaje potpukovnikom i zapovjednikom Gradiške pukovnije, a pet godina kasnije pukovnikom Brodnarske pukovnije. Godine 1755. dobiva čin general-bojnika i postavljen je za zapovjednika Varaždinske krajine i brigadira *Feldzeugmeistera* Antona Mercyja d'Argenteaua. Sa svojim krajišnicima ponovo je zaratio u sedmogodišnjem ratu, te se i tada istakao u više bitaka odlučnošću, razboritošću i hrabrošću. Zahvaljujući tome 1759. godine dobiva čin podmaršala, a samo četiri godine kasnije imenovan je *Feldzeugmeisterom*; uz to je bio postavljen za vrhovnog zapovjednika Ujedinjene varaždinsko-karlovačke generalkomande. *Constant von Würzbach*, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs*.

⁶ AHZ, 426; knj. 49 (Repertorium 1772.).

1000 do 1200 forinti, za potporučnika 500 do 700 forinti a za zastavnika između 350 i 450 forinti.⁷ Od dogovorene i ostvarene cijene čina (*Officers-Charge-Abtretungs-Conventions-Quantis*) prodavač je svaki put morao platiti 5 do 10 posto kao odlazninu (*Abfahrts-Geld*) za račun Instituta za invalide (*Invaliden-Haus*).⁸ Na prijedlog maršala Karla nadvojvode od Austrije i ministra rata⁹, u prvom desetljeću 19. stoljeća kratko je vrijeme ponovo bila dopuštena kupoprodaja činova. Svaku je takvu prodaju čina najprije imao odobriti sam nadvojvoda, no da ne bi došlo do masovne trgovine vojnim činovima i funkcijama, vojnim je vlastima bilo zabranjeno objavljivati tu novu mogućnost »na sva zvana«. Bilo im je prepušteno odlučivanje vezano uz odobrenja takvih kupoprodajnih nagodaba (*Chargen-Conventionen*), no one su se morale temeljiti na ispravnom prosuđivanju postojećih odnosa. Svaki časnik koji je svojom starosnom dobi i fizičkim nedostacima odgovarao zahtjevima invalidnog umirovljenja, a koji istodobno nije bio upleten u neku partnicu, mogao je odstupiti, prodati svoj čin krajiškom časniku ili nekom časniku regularne vojske, dogovorivši s njim uvjete i način istupanja iz vojske. Časnik koji je tako istupio iz vojske morao se službeno odreći povlastica vezanih uz prijašnji čin. Nagodba je predavana pukovnijskom sudu na odobrenje, pri čemu je sud morao najprije provjeriti jesu li ispunjeni svi uvjeti za osiguranje budućnosti časniku koji istupa. Ako bi general koji je zapovijedao u Krajini odobrio nagodbu, prijepis te nagodbe odmah se imao dostaviti nadvojvodi Karlu, i to s potpunim, precizno opisanim osobinama obaju časnika koji su sastavili nagodbu. U načelu nije bilo dopušteno da časnik nagodbom napreduje za više od jednog čina. Časnik koji je bio premješten i unaprijeđen u nekoj novoj pukovniji, dobio bi položaj najmlađeg u svome činu. Prekobrojni su časnici također imali pravo nagodbom prodavati svoje činove. Svaki časnik koji je posredstvom nagodbe uspio dobiti viši čin nije ga smio ponovnom nagodbom predati trećem kupcu. Vojne su vlasti također zabranile časnicima višekratnu nagodbenu kupoprodaju viših činova. Imenovanja časnika na mjesta koja su ostala ispražnjena nakon prelaska časnika na više činove ostala su pod nadležnošću nadvojvode Karla, tako dugo dok je u vojsci ili

⁷ Vaniček, *Specialgeschichte III* (Wien 1875.), 144—146.

⁸ AHZ, 426; knj. 34 (Repertorium 1766.).

⁹ Karl Ludwig Johann von Habsburg, nadvojvoda od Austrije (1771.—1847.) nakon krunidbe svoga brata Franje II. iste, 1792., godine postaje pukovnikom i brigadircom austrijske vojske. Kao general-bojnik godinu dana kasnije uključuje se u prvi koalicijski rat protiv Francuske Republike. No, zbog sve izraženijih simptoma epilepsije vratio se u južnoj Njemačkoj. Birajući najposobnije ljude za svoj generalni štab, nizao je ratne podbitke koji su se pretvorili u konačan poraz. Upravo prije svršetka drugoga koalicijskog rata protiv Francuske, nadvojvoda Karlo postavljen je za predsjednika Dvorskoga ratnog vijeća te ministra rata i mornarice. Na toj je dužnosti proveo brojne reforme u vojsci, počevši od glavnog vojnog zapovjedništva do najmanje vojne jedinice. Zbog neslaganja s novim, po njegovu mišljenju preuranjenim, ratom protiv Napoleona, 1805. zahvaljuje se na svojoj funkciji i postaje zapovjednikom vojske u Italiji. Nakon austrijskog poraza kod Austerlitz i mira u Bratislavi postaje generalissimusom i nastavlja prije započetu reorganizaciju vojske. Godine 1809. kao vrhovni zapovjednik austrijske vojske kod Asperna konačno uspijeva nadmudriti i poraziti Napoleona. Ipak junak od Asperna ne može dugo uživati u slavi pobjede, jer ga francuski vojni strateg već nepuna dva mjeseca kasnije definitivno poražava kod Wagrama. Zbog tih događaja Karlo je 31. srpnja odlučio dati ostavku na svoju funkciju. *Wurzbach*, *Biographisches Lexikon VI*, 372—386.

Krajini bilo prekobrojnih. Nijedan časnik, čije ponašanje nije odgovaralo očekivanom i propisanom vojnom i moralnom redu, nagodbom nije mogao steći viši čin. Čudoredni pitomci i mladi momci koji još nisu aktivno služili, a za koje se smatralo da su naročito sposobni za vojnu službu, mogli su također sklapati nagodbe, ali samo za najniže časničke činove. Kako bi nadvojvoda mogao pravedno odlučiti, pretpostavljeni je general pismene morao potvrditi da će dotični časnik i dalje moći živjeti kako njegovom staležu dolikuje.¹⁰

Veliku većinu krajiške vojske činila je pješadija, dok su oštrostrijelci (*Scharfschützen*), topnici i serežani (*Seressaner*), kao elitne jedinice krajiških pukovnija, te vojnici garnizona kao pripadnici regularne austrijske vojske, bili znatno manje zastupljeni. Kako bi krajišnici postali spretni i sposobni vojnici, bilo je potrebno mnogo vježbe, a samo jedan dan tjedno bio bi za to nedostatan. Ali tjedni odlazak na daleka vježbališta onemogućivao je njihove poljoprivredne djelatnosti. U vječnom usklađivanju simultanih obveza krajišnika vojnika i poljodjelca vojne su vlasti morale naći što bezbolnije rješenje toga problema. Potkraj 18. stoljeća pristupilo se organiziranju vojnih vježbi. Upišana momčad (*enrolirte Mannschaft*) pješadije, raspoređena po bataljunima, odlazila bi dvaput godišnje na vojne vježbe, i to četiri dana do dva tjedna u kasno proljeće, nakon sjetve, i isto tako dva tjedna u jesen, nakon žetve. Na početku 19. stoljeća vojne su vlasti odredile da proljetne vježbe budu organizirane na razini satnije, i to u posebnim prostorijama pripremljenim za organiziranje na razini satnije, ili na nekom drugom za to određenom mjestu, tu svrhu (*Exerzierscheunen*), ili na nekom drugom za to određenom mjestu, dok su jesenske vježbe organizirale pukovnije, i to obično u posebnim taborima. Vježbanje oružjem ograničavalo se na brzo punjenje, gađanje, ocjenu pokretljivosti i privikavanje krajišnika taborovanjem na vojni životni poziv.¹¹ Osim što su sudjelovali u proljetnim i jesenskim vježbama, za više časnike i dočasnike svake su godine bili organizirani tečajevi u ratnim školama gdje su se upoznavali s najnovijim dostignućima na području vojne taktike i strategije.

Nakon ukidanja krajiških grenadira (*Grenadiere*),¹² oko sredine šezdesetih godina, Marija Terezija pristupila je formiranju oštrostrijelaca i krajiških topnika.¹³ Za oštrostrijelce su birani »spretniji momci«¹⁴ iz bogatijih krajiških kuća, kojima su bile dodijeljene skupocjene puške. Najbolji strijelci poslani su u Beč na usavršavanje, a nakon obuke vraćali bi se u Krajinu, ali kao instruktori. Oštrostrijelci nisu odlazili na vježbališta već su svake nedjelje i blagdanom u svojim satnijama vježbali gađanje u metu.¹⁵ Godine 1800. smanjen je broj oštrostrijelaca na šest po satniji a topnika na četiri, s tim da je istodobno bio smanjen i broj redovnih vojnika satnije za deset.¹⁶ Prvotno su topničke postrojbe morale brojiti čak 1119 osoba po pukovniji. Ubrzo se,

¹⁰ Vaniček, *Specialgeschichte* III, 136, 137.

¹¹ Stopfer, *Lehrbuch über die Statistik der Militär-Gränze*, 204, 205.

¹² Grenadiri (od francuskoga grenadier) bili su vojnici određeni za bacanje bombi ili granata (od francuske grenade), za razliku od fizilira (od francuskoga fusilier) koji je samo nosio pušku i imao dužnost strijelca (francuska riječ za pušku je fusil).

¹³ Vaniček, *Specialgeschichte* II, 166.

¹⁴ »gewandtere Burschen«; Vaniček, *Specialgeschichte* II, 167.

¹⁵ AHZ, 426; knj. 49 (Repertorium 1772.). Vaniček, *Specialgeschichte* III, 16, 108.

¹⁶ AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 11. 1800

međutim, odustalo od toga, pa je njihov broj smanjen na 343 osobe 1787. godine, odnosno 50 na početku 19. stoljeća, a topničko naoružanje pukovnije bilo je ograničeno na 3 topa i jednu haubicu.¹⁷ Obuka krajiških topnika bila je u rukama topničkih časnika regularne austrijske vojske, a primani su samo sposobni krajišnici za koje se znalo da neće emigrirati, i koji dakle nisu bili investicijski rizik.¹⁸ Topnici su morali vježbati dva tjedna godišnje u štabnom mjestu pukovnije, i to gađanje i vježbanje topovima.¹⁹ Prema Güntheru Rothenbergu topnici su osim uobičajenih vježbi pohađali posebne desetodnevne tečajeve u Petrinji i Karlovcu, a Vaniček te gradove spominje kao posebna zborišta za topnike.²⁰

Prilikom obilaska Vojne krajine, car Josip II. boravio je 19. i 20. travnja 1775. u Bjelovaru i ondje prisustvovao vježbi Križevačke i Đurđevačke pukovnije. Primijetio je kako satnije tih pukovnija imaju samo po nekoliko desetaka vojnika »koji su služili pred neprijateljem«, dok velika većina nema ratnog iskustva, a većina dočasnika ne služi se njemačkim.²¹ Najviše je, međutim, pohvalio njihovo koraćanje, njihovu spretnost, tako »da to regularna infanterijska pukovnja ne bi bolje napravila²². O vježbi jednog bataljuna Druge banske pukovnije u Derlači car je zabilježio: »Osobe su doista dojmljive, pa i dobro uvježbane, gotovo predobro za njihove okolnosti.« Josip II. potvrdio je, međutim, kako je s velikim zadovoljstvom gledao gađanje banskih topnika u postavljenu metu.²³

Vojne dužnosti krajiških vojnika uključivale su stražu, kordonsku službu i aktivnu službu u vrijeme rata. Sastav se straže mijenjao ovisno o njezinoj namjeni, pa je njome mogao biti obuhvaćen i do 21 vojnik uključujući dočasnike i časnike. U arhivskoj građi spominje se tako velika štabna straža ili smotra u proljeće, satnijska ili tjedna straža, počasna straža, zatvorska i bolnička, straža barutane, brigadskog ureda, pukovnijskog skladišta i sl., posade, patrole, pratnja transporta novca, mondure ili drugih potrepština pukovnije, prenošenje vojne pošte, izvršavanje smrtnih kazni te izviđanja u Bosni.²⁴ Tako su primjerice 1820. godine tri krajiške satnije sudjelovale u stražarenju za međunarodnog kongresa koji se održavao u Ljubljani, a tri desetih godina vojne su vlasti sve više upotrebljavale krajišnike kao posade u talijanskim i mađarskim garnizonima.²⁵ Budući da Senj nije imao vojnu

¹⁷ Vaniček, *Specialgeschichte II*, 166, 167.

¹⁸ AHZ, 426; knj. 49 (*Repertorium 1772.*).

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Günther Rothenberg, *Military Border* (Chicago, London 1966.), 68. Vaniček, *Specialgeschichte II*, 166.

²¹ »die vor dem Feind gedient haben«; Ivan Erceg, »Dnevnik Josipa II o prilikama u Hrvatskoj i na jadranskoj obali god. 1775.« *Starine* 53 (Zagreb 1966.), 229.

²² »dass ein regulirtes Infanterie-Regiment es nich besser hätte machen können«. Isto. ²³ »Die Leute sind ziemlich ansehnlich, auch wohl geübt im Exerciren, schier gar zu gut für ihre Umstände, aber sehr schwach. [...]« Isto, 233.

²⁴ AHZ, 443; *Standestabellen 1860.*

²⁵ Nakon odlaska Francuza iz Ilirskih pokrajina i održavanja Bečkog kongresa slijedio je dugogodišnji period mira, koji su državne vlasti Habsburške Monarhije pokušavale iskoristiti za revitalizaciju 1811. godine bankrotirane državne blagajne, te je uglavnom iz tih pobuda izbor pao na »jeftine« krajišnike kao posadu umjesto skupljih regularnih vojnika. Osim toga su se u tim dijelovima Monarhije pojavili revolucionarni, po Habsbur-dinastije.

posadu sastavljenu od krajiških već od regularnih vojnika, vrlo je teško ući u njezin trag, bez obzira na to što je njihov ukupan broj bio oko 200 vojnika, koliko ih je prema Propisu o vojnoj službi (*Dienst-Reglement*) iz 1807. u svakoj garnizonskoj satniji moralo biti. U vojnim godišnjacima (*Militär-Almanach*) iz 1805., 1806. i 1808. godine spominju se jedino natporučnik Christoph Schmidter i potporučnici Andreas Koppmann i Mathias Schaureck kao pripadnici garnizonskog topništva (*Garnisons-Artillerie*) u Senju. Garnizonskim topništvom zapovijedao je bojnik Stephan Kalmünzer u Karlovcu, a pripadnici njegova stroja (11 osoba 1805. godine, sedam 1806. i 1808.) bili su raspoređeni po Karlovcu, Karlobagu i Senju.²⁶

Od 1818. u istoj se građi govori o Karlovačkom garnizonsko-topničkom okrugu (*Carlstädter Garnisons-Artillerie-District*) koji se sastojao od 13 do 14 osoba raspoređenih ne samo u Karlovcu, Senju i Karlobagu, nego i Rijeci, Kraljevici i Cetini. U tom se kontekstu, vezani uz Senj, spominju satnici-poručnici Jacob Fisinger (1818., 1819.), Johann Friedl (1821., 1822.) i Wenporučnici Joseph Voiti (1819., 1822.) i Mathias zel Becher (1825.), te potporučnici Joseph Voiti (1819., 1822.) i Mathias Holly (1825.).²⁷ Kao mjesni zapovjednik (*Platz-Commandant*) 1818. godine spominje se potpukovnik Bernhard Mercantelli von Seranalle, a od 1819. do 1825. bojnik Bernhard Schiawuzzi iz Padove. Mjesni poručnici bili su Joseph Vizkovich od 1818. do 1821. i Marcus Pappich od 1822. do 1825.²⁸ U službenim spisima Otočke pukovnije, koji se odnose na razdoblje od 1825. do 1865. godine, jedino se za rujan i listopad 1830. godine spominje da su kaplar, vodnik (*Gefreiter*) i deset običnih vojnika Jurjevske satnije i isti sastav Berloške satnije poslani kao posada u Senj.²⁹

U prosjeku je svaki deseti vojnik poginuo na bojištu ili od rana, odnosno sepse, preminuo u lazaretima ili bolnicama.³⁰ Ako se uzme u obzir da je Habsburška Monarhija od 1787. do 1871. godine u svakom desetljeću, osim dvadesetih godina, ratovala u prosjeku svaku četvrtu godinu,³¹ ratna je obveza krajišnika da brani cara i domovinu svakako bila njegova najteža i najopasnija dužnost. No, čak i u mirnijim vremenima ni krajiški vojnik ni časnik nisu bili sigurni u sretan povratak svojim domovima. U miru je kordonska služba pripadala među najvažnije i najriscantnije vojne dužnosti. Za neprestano, danonoćno čuvanje habsburško-turske granice bečki je dvor mobilizirao vojnu silu od ukupno 4179 vojnika i časnika iz Karlovačke, Banske, Slavonske, Banatske i Sedmogradske krajine. Njihova je dužnost bila sprečavanje švercanja robe, ilegalnih prijelazaka granice, upada razbojnika ili neprijateljskih vojnih jedinica, te provođenje najstrožih mjera sigurnosti u slučaju izbijanja

²⁶ *Militär-Almanach* XVI (Beč 1805.), XVII (Beč 1806.) i XIX (Beč 1808.).

²⁷ *Militär-Schematismus* (Beč 1818., 1819., 1821., 1822. i 1825.).

²⁸ Ibidem.

²⁹ AHZ, 440; Standestabellen 1830.

³⁰ Mirko Valentić, »Hrvatsko-slavonska vojna krajina 1790—1881« u: Vojna krajina, uredio: Dragutin Pavličević (Zagreb 1984.), 78.

³¹ Habsburška je Monarhija sudjelovala u turskom ratu (1788.—1791.), prvom, drugom, trećem i petom koalicijskom ratu (1792.—1799., 1799.—1801., 1805. odnosno 1809.), pohodu na Rusiju (1812.), konačnom ratnom obračunu s Napoleonom (1813., 1814.), gušenju revolucionarnih pokreta i pobuna u Italiji (30-ih godina), gušenju revolucija u Italiji i Mađarskoj (1847.—1849.), ratu protiv Sardinije i Francuske (1858., 1859.) i u ratu protiv Prusije i Italije (1866.).

kuge u susjednoj zemlji.³² Prema pisanju Mathiasa Stopfera, krajiški je vojnici u mirnodopska vremena ukupno 149 dana »potrošio« na vojne dužnosti, i to 35% toga vremena posvetivši kordonskoj službi, 33% ostalim dužnostima te 32% vježbanju oružjem.³³ To bi značilo da je časnicima i dočasnicima, koji su imali identičan vojni raspored, a nisu se morali posvećivati poljoprivrednim djelatnostima, ostalo nešto manje od pola godine za druge, manje aktivne, pretežno uredske poslove.

Sve do 1808. godine vojnici upisani u mirnodopskim vremenima bili bi odjeveni u smeđu domaću monduru (*Hausmontur*), a vojnu su monduru (*Feldmontur*) nosili kad bi odlazili na ratište ili neku drugu vojnu dužnost. Domaća je mondura proizvedena u samoj Vojnoj krajini u kućnoj radinosti, a za nabavku službene mondure austrijske vojske pobrinule su se posebne vojne gospodarske komisije (*Militär-Economie-Commissionen*) sa sjedištima u i. o. Stockerauu, Pragu, Veneciji, Mariboru, te deponijima mondura (*Monturs-Depôts*) u Beču i Trstu.³⁴ Krajiške mondure bile su jedinstvena kroja, razlikujući se jedino po bojama zavnutih donjih dijelova rukava, ovratnika i puceta. Druga banska pukovnija bila je označivana bijelim pucetima i jarkocrvenim zavnutim dijelovima rukava, a Križevačka i Đurđevačka pukovnija tamnocrvenim zavnutim dijelovima. Križoci su imali žutu pucad a Đuroki bijelu. Štabni časnici, viši časnici i dočasnici nosili su uniforme s bojama svojih pukovnija. U specifikaciji Temelnog zakona (*Grundgesetze für die Carlstädter-Warasdiner, Banal, Slavonische, und Banatische Militär-Gränze*) iz 1807. godine navodi se da domaća mondura mora biti sastavljena od: mađarskog csaka ili klobuka, kaputa (*Röckel*) obilježenog bojama pugaća (*Gattien*), dviju košulja, debele kabanice (*Kittel*), crnog šala (*Halfsfloor*), platnene naprtnjače (*Brosack*), vojničke kape (*Holz- ili Fouragiermütze*) i para rukavica bez prstiju (*Fäustling*). Sva ta oprema bila je uglavnom napravljena od domaće tkanine. Za dočasnike je zakon osim toga predvidio još par rukavica i korice za mač (*Port d'Epée*).³⁵

Samo godinu dana kasnije vojne su vlasti odlučile ukinuti dvostruko uniformiranje krajišnika i uvesti jednu monduru. Po novome je kaput imao biti tamnosmede boje, mađarske hlače plave, dok se ostali dio mondure nije promijenio. Kožnati predmeti više nisu bili bijele nego crne boje. Da krajišnike ne bi trenutno izložili velikim izdacima za nabavku nove uniforme, rok za njezinu nabavku diktirala je postojanost i kvaliteta stare. Izbor nabavke uniforme ostavljen je krajišnicima. Osim u deponijima, uniforme su mogli izrađivati i sami u svojim kućnim zadrugama, no one su morale odgovarati propisanim zahtjevima kvalitete.³⁶ Zbog spomenutih mogućnosti djelatnosti kućnih radinosti tekstilne su manufakture izvan Vojne krajine osjetile opasnost od istiskivanja s dotad povlaštenog položaja opskrbljivača toga krajiškog potrošnog materijala, pa je najviša vojna vlast krajišnicima još iste, 1808., godine dopustila nabavku nužnih dijelova mondure (csako, šal, kaput i hlače) u mirnodopskim vremenima pri gospodarskoj komisiji za monduru po pri-

³² Stopfer, Lehrbuch über die Statistik der Militär-Gränze, 207, 208.

³³ Stopfer, Lehrbuch über die Statistik der Militär-Gränze, 209.

³⁴ *Militär-Almanach XVI* (Beč 1805.).

³⁵ AHZ, 426; kut. 20a; sign. B-3432 Grundgesetze 1807.

³⁶ *Vaniček*, Specialgeschichte III, 292.

stupačnim nabavnim cijenama (*Beköstigung-Durchschnittspreise*). Ostali dije-
lovi mondure pribavljeni su pri polasku na ratište, ili napravljeni kod kuće.
Vojne su vlasti preporučile krajišnicima da svoje prsluke, vojničke kape i
rukavice naprave od poderanih i potrošenih kaputa stare mondure. Službeno
se smatralo da je rok trajanja csaka deset godina, kaputa četiri, a šala i hlača
dvije godine; taj je rok u mirnodopskim vremenima udvostručen.³⁷

2. Krajiški upravni časnici i dočasnici

Nezadovoljan lošim gospodarskim uvjetima u Vojnoj krajini, car Josip II.
odlučio je poduzeti nove korake za promjenu sustava Vojne krajine. Godine
1782. poslao je pukovnika Johanna Georga baruna Geneynea³⁸ da provede
detaljnu istragu o svim nedostacima krajiškog sistema. Obišavši Krajinu od
Drave do mora Geneyne zaključuje da ona zapravo još nema jedinstveni
sustav i da su očiti nedostaci u organizaciji vojne službe, vojnih vježbi i
kaznenoga postupka. Plaće, privredni odnos i porezi razlikovali su se od jed-
noga do drugog krajiškog područja. Časnici su imali pune ruke posla, tako
da nisu stigli obavljati sve vojne i upravne zadatke. Geneyne je stoga pred-
ložio odvajanje vojnih od civilnih poslova. Analogno pukovnijama bili bi
formirani kantoni, kao upravne oblasti s vlastitim upravnim ili gospodarskim
časnicima i činovnicima. Usprkos oštrom protivljenju Dvorskoga ratnog vi-
jeća, koje je smatralo da vojni aspekt Krajine uvijek mora biti i ostati presu-
dan, Josip II. ipak je 1783. odlučio prihvatiti taj plan i naredio reorganizaciju.
No, trebale su još četiri godine dok se prijedlog Josepha Nikolausa baruna
život, i to uz određene modifikacije general-bojnika Joseph Nikolausa baruna
de Vinsa.³⁹ Oko sredine veljače 1787. napokon je donesen Kantonski zakon
(*Cantonsregulativ*). Stvoreni su kantoni kao isključiva upravna i teritorijalna
područja, uz pukovnije koje su reducirane na status vojnih i taktičkih je-
dinica. Časnički kadar pukovnije ubuduće se bavio samo vojnim odnosima
krajiškog sistema, dok su upravni časnici i dočasnici kantona obavljali sve
civilne poslove. Kanton je stavljen pod upravu potpukovnika ili bojnika, i
podijeljen je na dva okruga koje su vodili satnici. Svaki okrug sačinjavala su
dva kotara pod zapovjedništvom satnik-poručnika, a oni su opet podijeljeni
na tri satnije koje su bile u nadležnosti poručnika, potporučnika i zastav-
na tri satnije koje su bile u nadležnosti poručnika, potporučnika i zastav-

³⁷ AHZ, 476; kut. I; sign. R-504 Odredba generalkomande 30. 06. 1809.

³⁸ Johann Georg barun Geneyne (umro 1810.) bio je do 1783. godine pukovnik Njemačko-
banatske pukovnije. Godine 1790. postaje podmaršalom a petnaest godina kasnije zapovije-
dajućim generalom u Slavoniji. Podaci o njemu inače su vrlo oskudni, a fragmentarno se
može nešto saznati samo u vojnim godišnjacima. Militär-Schematismus 6 (Beč 1795.),
16 (1805.), 17 (1806.), 19 (1808.) i 21 (1810.).

³⁹ Joseph Nikolaus barun De Vins (1732.—1798.) godine 1748. kao zastavnik stupa u
austrijsku vojsku. U toku sedmogodišnjeg rata postaje bojnikom, 1760. potpukovnikom
a tri godine nakon toga pukovnikom. Čin general-bojnika dobiva 1773. godine. Kao pod-
maršal 1788. godine privremeno dobiva glavno zapovjedništvo svih vojnih jedinica u tur-
skom ratu, a dvije godine nakon toga postaje zapovjednikom jedinica u Hrvatskoj. Na
početku prvoga koalicijskog rata protiv Francuske Republike dodijeljeno mu je zapovjed-
ništvo jedne vojske u sjevernoj Italiji, a 1795. vraća se kao umirovljenik u Beč. Kada mu
se zdravstveno stanje malo poboljšalo, Dvorsko ga ratno vijeće 1797. godine postavlja za
generalnog inspektora Vojne krajine. *Wurzbach*, Biographisches Lexikon.

nika. Cjelokupan sastav kantonskog osoblja uključivao je 311 osoba, a za njih predviđeni troškovi iznosili su 20.844 forinte. Zagovornici novoga sistema smatrali su da će civilni poslovi, a pogotovo poljoprivredna djelatnost, uzimana kao druga obveza krajišnika, mnogo bolje napredovati pod budnim okom specijaliziranoga kantonskog upravitelja.

Kantonsko ustrojstvo Vojne krajine, međutim, već je nakon neslavnih trinaest godina ukinuto zbog neispunjenja zadaće vezane uz gospodarsku revitalizaciju Krajine. Najvišim vojnim vlastima smetala je prije svega odvojenost kantonske i pukovnijske jurisdikcije te potpuna neovisnost kantona o pukovnijskom zapovjedništvu. Dvorsko ratno vijeće žalilo se kako je kantonski sistem »zbog dvostruke jurisdikcije pukovnije i kantona nanio mnogo štete službi u svakoj krajiškoj kući, kao i samim krajišnicima, nanijevši mnogo zla za red, subordinaciju i disciplinu, koje se u Vojnoj krajini naročito trebaju očuvati«. ⁴⁰ Iz jurisdikcija i neovisnost o pukovniji no kantonski su poslovi i dalje bili vođeni odvojeno od pukovnijskih. Pukovnik ili zapovjednik pukovnije ponovo je, kao jedini »gospodar« svoje oblasti, nadzirao pukovnijsku i bivšu kantonsku službu. Osim toga, potpukovnik ili bojnik imao je ubuduće obavljati sve poslove bivšeg zapovjednika kantona, a zadržana su po dva satnika, dva satnik-poručnika, četiri natporučnika, četiri potporučnika i četiri zastavnika. Svaka je satnija ubuduće morala imati po dva narednika, osam kaplara i 16 vodnika, od kojih je polovica ostala u svojoj oblasti u slučaju mobilizacije. Vijeće je bilo uvjerenjeno da će se red i subordinacija tako sami regulirati, ostavljajući svakoj oblasti po jednog zapovjednika, a ne dva kao u kantonskom sustavu. Izdani su prijedlozi za bolje poslovanje vojnih komuniteta i sudskih postupaka. ⁴¹

Ukidanjem kantona kao odvojene upravne, sudske, organizacijske i teritorijalne oblasti činilo se da će nestati posebna podjela na upravne čanike i časničke vojne postrojbe, koji su kao stručnjaci vodili računa o gospodarskim odnosno vojnim pitanjima. Ubrzo su se vojne vlasti, međutim, uvjerile da za rješavanje kompleksnih zadataka u Vojnoj krajini ipak mora postojati poseban, specijalizirani vojni kadar za gospodarska i upravna pitanja. Tako je nastala neka vrsta kompromisnog i za Vojnu krajinu karakterističnog rješenja između potpuno kantonizirane i čisto vojne uprave. Propis za vojnu službu (*Dienst-Reglement*) iz 1807. godine posebno spominje vojnu postrojbu i gospodarsko odjeljenje (*Öconomie-Abtheilung*) koje se sastoji od 47 osoba. Valja, međutim, naglasiti da se o tim gospodarskim časnicima (*Öconomie-Offizieren*) ništa podrobnije ne može saznati u vojnim godišnjacima (*Militär-Schematismus*) do konačnog Napoleonova poraza i odlaska Francuza iz Ilirskih pokrajina. Godine 1816. slijedilo je brisanje naziva gospodarskih časnika i

⁴⁰ »durch die zweyerley Jurisdiktionen des Regiments und Kantons in jeden — mit Enrolirte versehenen Gräniz-Hause für den Dienst, und für das Wohl der Gränizer viele Nachtheile, so wie für die Ordnung, Subordinazion und Disziplin, die doch in einer Militär-Gräniz vorzüglich aufrecht zu erhalten seyn muß, manches Uibel gewirket hat.« AHZ, 430; kut. 37; sign. 1799-10-1 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 31. 01. 1799.

⁴¹ AHZ, 430; kut. 37; sign. 1799-10-1 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 31. 01. 1799. AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800. *Franz Bach*, *Otočaner Regiments-Geschichte* (Karlovac 1851.—1853.), 143.

njihovo preimenovanje u upravne časnike (*Verwaltungs-Offizieren*).⁴² Efikasnost novoga upravnog sustava potvrđivao je, po mišljenju vojnih vlasti, daljnji porast krajiškog stanovništva, njegovo blagostanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje usprkos ratovima i opasnosti od kuge.⁴³ No, smatrale su da uprava može biti poboljšana, i to smanjenjem administracije, ograničavanjem nadležnosti upravnih časnika i njihovim boljim obrazovanjem. Zbog toga su 1821. godine doneseni vrlo detaljni propisi o nadležnostima tih upravnih časnika i njihovim mogućnostima napredovanja u službi.

Imenovanje upravnih časnika i vježbenika ulazilo je također u nadležnost Dvorskoga ratnog vijeća, koje je pritom vodilo računa o tome da se upravni časnik ne postavlja u pukovnici gdje je imao stalni boravak. Časnici vojne postrojbe do čina potporučnika drugog razreda šeste satnije⁴⁴ mogli su biti premješteni u krajiški upravni odjel pukovnije ukoliko bi se smatrali korisnima za opću službu. Tako su primjerice 1846. vojne vlasti izdale naredbu kojoj dočasnici vojne postrojbe imaju pristupiti obavljanju upravnih poslova kada ne bude dovoljno upravnog osoblja.⁴⁵ Zamolbe časnika vojne postrojbe za premještaj generalkomanda bi tek nakon strogoga komisijskog ispitivanja prosljedila Dvorskom ratnom vijeću, no samo kada je smatrala da bi taj premještaj bio koristan za upravnu službu. Prelaskom u upravu časnik vojne postrojbe, međutim, nije dobio i vojni status upravnog časnika, već je i dalje zadržavao čin, a i način unapređenja ili umirovljenja vojne postrojbe. No, morao se obvezati da će u slučaju mobilizacije ostati u krajiškoj upravi sve dok promaknućem na mjesto potporučnika 2. razreda šeste satnije ne bi ponovo prešao u puni sastav vojne postrojbe. Jedino je u tom slučaju mogao zatražiti i definitivno premještaj u sastav krajiškoga upravnog osoblja.⁴⁶

Kako bi se stvorila zemaljska administracija koja bi i u ratu i u miru jednako besprijekorno i uredno poslovala, vojne su vlasti smatrale potrebnim imenovanje kandidata za koje su vjerovala da će se dulje zadržati u određenom mjestu. Dio upravnih funkcija obavljali su vježbenici krajiške uprave (*Grenzverwaltung-Practikanten*), kojih je ukupan broj dvadesetih godina 19. stoljeća bio povećan sa 6 na 14. Osim domaćih krajišnika, vojne su vlasti za ljeća bio povećan sa 6 na 14. Osim domaćih krajišnika, vojne su vlasti za vježbenike postavljale i sposobne strane pitomce ili furire (*Fourier*),⁴⁷ koji su morali biti stariji od 21 godinu, s najmanje dvije godine prakse u Krajini, uz poznavanje jezika pokrajine, i uspješno završenu humanističku školu ili

⁴² Bach, *Otočaner Regiments-Geschichte*, 151. U vojnom službenom rasporedu iz 1818. godine, međutim, piše tek da su »Gränz-Öconomie-Offiziere« dobili naziv »Gränz-Verwaltungs-Offiziere«. *Militär-Schematismus* (Beč 1818.).

⁴³ Vaniček, *Specialgeschichte III*, 319.

⁴⁴ Svaka pukovnija vojne postrojbe imala je 12 potporučnika 2. razreda, tj. jednoga po satniji, s tim da je potporučnik 2. razreda druge satnije hijerarhijski imao viši status od potporučnika 2. razreda osme satnije, itd.

⁴⁵ Historijski arhiv Bjelovar (dalje HAB); sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

⁴⁶ *Stopfer, Lehrbuch über den Geschäftsstyl* (Graz 1841.), 19—21.

⁴⁷ Zamjenik računovode i gruntovničara. Pojam furir obično se opisuje kao opskrbnik ili konačar, no njegova je uloga u austrijskoj vojsci 18. i 19. stoljeća mnogo šira, pa taj pojam više odgovara vojnoj funkciji vozača (*Führer*). Furiri su prema Propisu o vojnoj službi iz 1807. imali sastavljati i evidentirati sve spise koji su se odnosili na računovodstvo, razvrstavanje (*Musterung*) i sve ostale gospodarske poslove. *Dienst-Reglement* (Beč 1807.), pogl. 2, odj. 1, par. 5.

politehnički tečaj.⁴⁸ Upravni su časnici imali mogućnost da od Dvorskoga ratnog vijeća zatraže premještaj u vojnu postrojbu. Vijeće je to odobravalo samo ako su šest godina bili besprijeckorni u službi i ako su vojne vlasti držale da njihov premještaj ne bi štetio dobrobiti upravne službe. Upravni su časnici, kao i vojni suci i računovođe, bili časnici s vojnim statusom (*charakterisirte Offiziere*), što je značilo da su imali vojni čin, nosili uniformu one u vojsci. Njihov je čin u odnosu na časnike vojne postrojbe istoga čina bio mlađeg, tj. nižeg stupnja časti, pa su zbog toga morali prisegnuti kod začasnika.⁴⁹

Upravnim je časnicima na početku 19. stoljeća uglavnom nedostajalo potrebno stručno obrazovanje. U praksi se, međutim, zadovoljavalo časnicima zadaće. Dogadalo se i to da su na kraju svoje karijere časnici vojne postrojbe premješteni u upravu kako bi im se pomoglo da osiguraju neku veću mirovinu. Dok su tako postavljeni nestručni časnici, bilo je slučajeva da su odbijane zamolbe sposobnijih osoba, koje doduše također nisu imale neku stručnu spremu, a upravo pod izlikom da se od upravnih časnika zahtijeva učenost. Car Franjo I. naredio je stoga da Dvorsko ratno vijeće prijedloge generalkomande za postavljenje upravnih časnika pažljivo razmatra kako bi sve zamolbe nesposobnih kandidata na vrijeme otklonio. Od kandidata se zahtijevala prije svega duhovna sposobnost, iskustvo i dobro ponašanje, dok se razina obrazovanja zanemarivala. Prednost bi morali imati časnici vojne postrojbe čija je fizička sposobnost dolazila u pitanje. Na osnovi tih carevih zahtjeva, Dvorsko je ratno vijeće odlučilo upravne funkcije u Krajini objaviti putem natječaja. Da bi upravno osoblje potakao na još veću marljivost, car je naredio da se na ispražnjena mjesta ratnog povjereništva, generalkomande pa čak i samoga Dvorskog ratnog vijeća postavljaju zaslužni upravni časnici iz Vojne krajine ukoliko zadovoljavaju potrebnim kvalifikacijama i obrazovanjem. Bez obzira na te »olakšavajuće okolnosti«, izgledi na sjajnu vojnu karijeru u krajiškoj upravi pukovnije bili su znatno manji nego u vojnoj postrojbi, pa su se ambiciozni časnici radije opredjeljivali za slavu na bojnopolju.

Da bi se zadovoljilo potrebi za sposobnim vojnim upraviteljima u Krajini, osnovana je posebna obrazovna ustanova u Grazu u koju je svake godine primljeno po pet krajiških pitomaca, i osigurane stipendije od 200 forinti. Ti su pitomci pohađali trogodišnji tečaj, proširujući svoje opće znanje i upoznavajući se sa svim segmentima krajiške uprave. Preduvjet za prihvatanje u tu ustanovu i dobivanje stipendije bila je uspješno završena humanistička škola. Nakon završenog studija u Grazu slijedile su dvije godine stažiranja u Vojnoj krajini, na specijalno za njih rezerviranim mjestima s nazivom upravnog vježbenika. Nakon dvije godine prakse slani su na usavršavanje u gospoštinu Belje, gdje bi ostajali godinu dana. Jednog ili dvojicu najboljih među njima vojne bi vlasti predložile caru za »gospodarsko obrazovno putovanje u one pokrajine Monarhije, gdje je poljoprivreda u naročitoj za-

⁴⁸ Stopfer, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 19—21.

⁴⁹ Stopfer, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 15. HAB; sign. I-15; Uruđbeni zapisnik.

mahu, i gdje je poučno posjetiti poljoprivredne ustanove.⁵⁰ Onim pitomcima koji su izvrsno obavljali dužnost upravnih časnika vojne su vlasti omogućivale prelazak u pravu upravnu službu iako nisu imali za to potrebno potpuno obrazovanje. Dajući svečanu prisegu novi su upravni časnici između ostalog morali priseći da će »pažljivo ispitati sve zapreke koje stoje na putu razvoja dobre poljoprivrede, poticati industrijsku proizvodnju, te predlagati dobro promišljene prijedloge koji mogu na najbolji način koristiti najvišem eraru i blagostanju krajišnika u svakom pogledu i okolnostima«.⁵¹

2. NAGRAĐIVANJE ČASNIKA, DOČASNIKA I OSTALIH VOJNIKA

1. Novčana primanja vojnog osoblja

Teško je rekonstruirati slojevite oblike primanja i vrste nagrađivanja krajiških časnika i dočasnika. Ukupna novčana primanja (*Gebühr, Tractament*)⁵² časnika, dočasnika i običnih vojnika sačinjavala su, prvo, stalnu mjesečnu ili tjednu plaću, i drugo, privremene, redovite ili izvanredne doplatke. Doplaci su bili vezani uz određeno vrijeme, određene okolnosti ili osobe. Što se tiče stalnih prihoda, časnici su dobivali plaću koja se isplaćivala na kraju svakog mjeseca (*Gage*),⁵³ dok dočasnici primaju svoju plaću svaki tjedan (*Löhnung*). Novčana naknada krajiških časnika i dočasnika uglavnom je imala istu vrijednost kao i plaća mađarske linijske pukovnije. Plaće upravnog osoblja, prema Franzu Vaničeku, sve do 1835. godine nisu se razlikovale od onih vojne postrojbe.⁵⁴ Službeni konstitutiv (*Dienstconstitutivum*) u iznosu od 12 forinti za upisane krajišnike u mirnodopskim vremenima ne može se smatrati vojnom plaćom, nego svojevrsnom pripomoći za održavanje njihovih kuća i nabavku mondure.⁵⁵ Tek u slučaju izvršavanja prave vojne dužnosti na vježbalištu, kordonu ili bojnopolju, krajišnici bi dobivali ratnu plaću (*Feldgebühr*), kao njihovi suborci, redovni vojnici mađarske linijske pješadije, prema mađarskoj opskrbenoj stopi (*ungarische Verpflegsfuß*).⁵⁶ Osim toga, država ih je u tom slučaju besplatno opskrbljivala mondurom i opretom.⁵⁷ U slučaju turskog rata (1788.—1791.) i prvih dvaju koalicijskih

⁵⁰ »[...] eine ökonomische Bildungsreise in solche Provinzen der Monarchie, wo die Landwirtschaft besonders in Flor steht, und zum Besuche lehrreicher landwirthschaftlicher Etablissements. [...]« *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 25.

⁵¹ »[...] aller einer guten Landes-Kultur und der Aufnahme der Industrie im Wege stehenden Hindernisse sorgfältig ausforschen, zur Verbesserung derselben wohl überlegte Vorschläge machen, den Nutzen des allerhöchsten Aerariums, und den Wohlstand der Gränzer allenthalben, wo und wie ich kann, auf das Beste befördern. [...]« *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 25, 26.

⁵² Gebühr dolazi od gebühren ili pripadati, zaslužiti, dok Tractament dolazi od latinskog tractatio što znači zanimanje, posao, rad.

⁵³ Dolazi od francuske riječi gage, što osim plaće znači i zalog, jamstvo, dokaz.

⁵⁴ *Vaniček*, Specialgeschichte III, 281.

⁵⁵ AHZ, 430; kut. 37; sign. 1799-10-1 Odredba generalkomande 31. 01. 1799.

⁵⁶ AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

⁵⁷ *Vaniček*, Specialgeschichte III, 131.

ratova protiv Francuske habsburški su vladari, bez obzira na ratno stanje, dopuštali isplatu punog iznosa konstitutiva od 12 forinti kao čin izvanrednog nagrađivanja.⁵⁸ Osim upisanih krajišnika, na službeni konstitutiv za mondure imali su pravo i bubnjari, svirači, vozari, dočasnici, oštrostrijelci i topnici, obični redovi i tesari.⁵⁹

Među različite doplatke (*Douceurs, Zulagen, Beiträge*) ubrajali su se paušali, nadoknade ili nagrade i relucije ili ekvivalenti umjesto naturalnih dobara (*Relutum, Aequivalent*). Za razliku od nadoknade koja se isplaćuje naknadno na temelju troška, kod paušala (*Pauschgelder*) se unaprijed odobravaju određene okvirne svote. Tako su vojnici u Vojnoj krajini imali pravo na paušal za održavanje puške (*Feuergewehr-Unterhaltungs-Pauschal*), konja (*Pferd-Pauschal*), troškove krpanja mondure (*Montursflickspesen-Pauschal, Flickspesenpauschale*) $\frac{6}{8}$ krajcara tridesetih godina 19. stoljeća, odnosno $\frac{15}{10}$ krajcara mjesečno pedesetih godina, zatim pripomoć za popravak cipela (*Schuhverbesserungsbeitrag, Schuhreparatur-Pauschal*) $\frac{22}{9}$ krajcara odnosno $\frac{55}{10}$ krajcara mjesečno.⁶⁰ Doplatak vojnicima zbog skupoće (*Theuerungs-Zulage* ili *Mannschaftstheuerungsbeitrag*) bio je privremenog karaktera i promjenljiva iznosa, te ga zato nisu ni posebno bilježili u platnim spisima (*Verpflegsentswurf*).⁶¹ Prema Vaničeku, taj je doplatak na početku 19. stoljeća za upravne satnike, natporučnike i potporučnike iznosio čak 16 forinti mjesečno, tj. 192 forinte godišnje.⁶² U arhivskoj građi za 1855. godinu spominju se, međutim, znatno manji iznosi, npr. $1\frac{3}{10}$ krajcara u prvom tromjesečju te godine, a $1\frac{5}{10}$ u drugom, za posadu u Senju, te $1\frac{7}{10}$ krajcara i kasnije 2 krajcara, za Bjelovar.⁶³

Ukoliko za njih nije bio određen paušal, u nadoknade i nagrade (*Remunerationen*)⁶⁴ ulazili su putni troškovi (*Reisespesen, -gelder*), pisari troškovi (*Schreibspesen*), dnevnice (*Diurnen*),⁶⁵ transportni troškovi (*Transport-Auslagen*), doplaci pri dostavljanju novca (*Zulagen bei Geld-Remessen*) i doplaci za ugovore (*Contractions-Zulagen*), koje su dobivali svi časnici ali i natdopskim vremenima nalazili kod svojih pukovnika generala, koji su se u mirnodopskim vremenima nalazili kod svojih pukovnika.⁶⁶ Dnevnicke za premještene časnike iznosile su za satnika 3 forinte, natporučnika 2 forinte, potporučnika 1 forintu 30 krajcara, a za dočasnike 2 krajcara naknade.⁶⁷ Unaprijedjeni časnici vojne postrojbe imali su pravo na doplatku za opremu (*Equipirungs-Beitrag*). On je 1809. godine iznosio 60 forinti, i na njega je imao pravo

⁵⁸ Vaniček, *Specialgeschichte* III, 131.

⁵⁹ Stopfer, *Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 20. Vaniček, *Specialgeschichte* III, 287.

⁶⁰ Podaci Mathiasa Stopfera i Franza Vaničeka odnose se na tridesete godine 19. stoljeća, a oni od Monath-Acten na pedesete godine. Stopfer, *Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 20. Vaniček, *Specialgeschichte* III, 288. AHZ, 443; Monath-Acten 1959/60.

⁶¹ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §4.

⁶² Vaniček, *Specialgeschichte* III, 301.

⁶³ AHZ, 443; Monath-Acte 1855—56.

⁶⁴ Od latinskog remuneratio ili naplaćivanje, vraćanje.

⁶⁵ Diurnen dolazi od latinskog diurnus, što znači ono što se zbiva danju, dnevni.

⁶⁶ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §6.

⁶⁷ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §6.

dopskih dok se plaće vojnog suca i pitomca nisu razlikovale. Nasuprot tome, ratna primanja bubnjara iznosila su 2% više, računovođe i pukovnijskog liječnika 5% više, podliječnika i furira 9% više, pukovnijskog pobočnika 27% više, a nadliječnika 35% više. No, valja napomenuti da je pukovnik imao pravo na veća naturalna dobra.⁷⁵

Sve uzgredne zarade časnika, dočasnika ili vojnika tretirane su kao provizije (*Provision*), no svim državnim službenicima bilo je strogo zabranjeno bavljenje uzgrednim poslovima koji su bili u suprotnosti sa čašću i činom njihova položaja kao državnih službenika.⁷⁶ Pri izračunavanju novčanih primanja vojnih službenika u Vojnoj krajini uvijek treba uzimati u obzir ne samo njihovu stalnu plaću, nego i sve doplatke, redovite, privremene ili izvanredne. Samo se tako može dobiti cjelovita slika platnog sustava časničkog zbora i njegove financijske mogućnosti. Koliko novčani doplaci mogu utjecati na ukupna primanja, pokazuje primjer senjskoga kambijaturista Antona Czernkovicha. On je dobivao u mjesečnoj plaći 400 forinti godišnje, ali povrh toga još doplatak od 316 forinti, jer je svaki tjedan dvaput konjem dostavljao poštansku torbu do Žute Lokve, 200 forinti za dostavu do Crikvenice, a dobivao je i paušal od 50 forinti za pisaaće troškove. Ukupno je, dakle, godišnje zarađivao oko 966 forinti, a to znači 2,4 puta više od svoje stalne mjesečne plaće.⁷⁷

2. Nagrađivanje u naturalnim dobrima

Osim novčanih primanja, časnici i dočasnici imali su pravo i na naturalna dobra (*Naturalien*). Među naturalna dobra uvrštene su porcije kruha za vojnike (*Brotportionen*), porcije za konje (*Pferd- ili Heuportionen*), gorivo drvo i svijeće. Porcija kruha morala je, prema službenim propisima, težiti 1,75 funti.⁷⁸ Vojnici i dočasnici do čina narednika mogli su dobiti reluciju ili novčani ekvivalent (*Geldäquivalent*) za porciju kruha samo ako je nagrađivanje u naturi bilo nemoguće. Novčana naknada u tom je slučaju iznosila 2 krajcara za porciju. Za više i štabne časnike, nadliječnike, podliječnike, furire, pukovnijske bubnjare, svirače, podvornike i časničke sluge porcija se nadoknađivala jednom forintom mjesečno.⁷⁹ Ekvivalent za porciju kruha za Senj u prvom tromjesečju 1855. iznosio je 5⁹/₁₀ krajcara, a u drugom 5⁶/₁₀.⁸⁰

Godine 1809. vojne su vlasti poslale stražmeštra, dva kaplara i tri vojnika donjoaustrijskog odjeljenja za konjogojstvo u Bjelovar, dodijelivši ih upravi Križevačke pukovnije. Premješteni su vojnici sa sobom vodili i šest pastuha. Njihova nadoknada iznosila je 30 krajcara dnevno za stražmeštra, po 16 krajcara za kaplare, odnosno 8 krajcara za vojnike i jedna porcija kruha u naturi. Generalkomanda je plaćala pekare u Bjelovaru iz proventne zaklade

⁷⁵ Dienst-Reglement str. 120.

⁷⁶ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

⁷⁷ AHZ, 440; Monath-Acten 1825.

⁷⁸ Tj. oko 980 grama kruha.

⁷⁹ *Stopfer*, Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung, 6, 7.

⁸⁰ AHZ, 443; Monath-Acten 1855—56.

za izradu kruha. Osim toga su za to vrijeme imali pravo na dodatni doplatak od 9, 6 i 3 krajcara i mjesečno 30 krajcara za popravak čizama, cipela i mon-dure. Ljeti su imali pravo na pola hvata tvrdoga gorivog drva i jednu funtu svijeća, a zimi je vrijedio dvostruki iznos. Gorivo drvo nabavljale su obje varaždinske pukovnije koristeći se rabotnom obvezom krajišnika. Osoblje koje se bavilo konjogojstvom dobivalo je krevete iz opskrbnih spremišta poslanih u Bjelovar.⁸¹ Ukupno je od 1825. do 1855. u Bjelovaru bilo uključeno u konjogojstvo oko deset osoba.⁸²

Svim krajiškim štabnim i višim časnicima bilo je naređeno da sva svoja puto-vanja po Krajini obavljaju vlastitim konjima, pa su stoga bili obvezani držati konje. Tako je prema propisima iz 1800. godine pukovnik imao pravo na 6 konja, potpukovnik ili bojnik na 4, satnik na 3, a natporučnici, potporučnici i zastavnici na 2 konja.⁸³ Časnik koji je svoga službenoga konja upotrebljavao i osam godina, mogao ga je nakon toga smatrati svojim vlasništvom. Da bi se i dalje brižno ponašao prema konju, vojne su vlasti namijenile nagradu od 3 forinte nakon punih deset godina i po jednu forintu za svaku narednu godinu.⁸⁴ Za uzdržavanje tih konja krajišnici su svaki dan morali davati konju porciju od 8 funti sijena, ali su za nju odmah imali dobiti dva krajcara iz državne blagajne.⁸⁵ Smatralo se da su cijeloj pukovniji bile potrebne 59.292 porcije od po 8 funti, za koje su krajišnici imali dobivati od države ukupno 1976 forinti 24 krajcara.⁸⁶ Časnici su se morali zadovoljiti propisanim porci-jama i nisu smjeli od krajišnika zahtijevati više. Na zob nisu imali pravo, ali su se o tome mogli međusobno dogovoriti.⁸⁷

Službenim propisom iz 1808. godine povećana je porcija za konja na 0,125 vagana zobi i 8 funti sijena, ili 14 funti sijena.⁸⁸ Osim toga, računalo se da vagan zobi kukuruza ili grahorica razom daje 8 porcija, vagan ječma ili sočiva 10 porcija, a vagan žita 12 porcija.⁸⁹ Pukovnik i potpukovnik imali su pravo na četiri konjske porcije, bojnik na tri, satnik i satnik-poručnik na dvije, a ostali viši časnici i pukovnijski pobočnici na po jednu porciju. U 1851. godini potpukovnik je dobio jednu porciju manje, dakle ukupno tri, a upravni nat-poručnik i potporučnik dvije. Vrijednost porcije procijenjena je na 3 forinte,⁹⁰ tako da je novčani ekvivalent iznosio mjesečno 12 forinti za pukovnika i potpukovnika, 9 forinti za bojnika, 6 forinti za upravnog satnika, satnika i satnik-poručnika vojne postrojbe, i 3 forinte za upravnog potporučnika, potporučnika uprave i vojne postroj-pukovnijskog pobočnika, natporučnika, potporučnika uprave i vojne postroj-be.⁹¹ Osim spomenutih časnika nitko od ostalog vojnog osoblja nije imao pravo na krajiško sijeno. Od 1851. godine djelatni su časnici osim porcije

⁸¹ AHZ, 426; kut. 21b; B-359 1809-1-23 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 15. 02. 1809.

⁸² 1825: 10; 1830: 11; 1835: 10; 1840: 11; 1845: 12; 1850: 12; 1855: 8. AHZ, 443; Mo-nath-Acten 1825, '30, '35, '40, '45, '50, '55.

⁸³ AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

⁸⁴ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §4.

⁸⁵ Bach, Otočaner Regiments-Geschichte, 143, 144.

⁸⁶ AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Tj. oko 7 kilograma zobi i 4,5 kilograma sijena.

⁸⁹ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §18.

⁹⁰ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §20.

⁹¹ Stopfer, Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung, 6, 7.

za konja imali pravo na paušal za konje od 40 forinti po konju godišnje.⁹² Naknada u gorivom drvu (*Brennholz-Gebühr*) mogla je biti besplatna ili plativa, ovisno o vojnom statusu osobe koja je na to imala pravo. Pravo na gorivo drvo proširilo se na početku 19. stoljeća na maltare, kambijaturiste, službenike vinskog ureda, nadzornike svilarstva, tesarske i zidarske poslovođe, dimnjačare, rimokatoličke župnike i tridesetničare.⁹³ Prema naredbi Dvorskoga ratnog vijeća iz 1800. godine besplatno gorivo drvo za pripadnike vojne postrojbe nabavljalo se s pomoću rabotne obveze krajišnika, dok su primaoci plativoga gorivog drva morali plaćati 30 krajcara po hvatu za sječenje, 24 krajcara po hvatu i satu udaljenosti kao prevozninu, te za šumarinu 24 krajcara po hvatu.⁹⁴ Za službenike krajiške uprave sedam godina kasnije određena je naplata dvostrukog iznosa za plativo gorivo drvo (sječa i prijevoz), dakle 1 forinta odnosno 48 krajcara po hvatu.⁹⁵ Svaki hvat gorivog drva morao je biti 6 stopa visok i 6 širok, a svaka cjepanica lakat dugačka, s tim da je hvat mekog drva vrijedio jednako kao tri četvrtine tvrdog.⁹⁶ Budući da su se krajišnici morali pobrinuti za nabavku gorivog drva, ono se smjelo sjeći u vremenu kada je to najmanje ometalo poljoprivredne radove krajišnika i kad su to ceste, zbog vremenskih prilika, dopuštale svojom prohodnošću. Naknadu za sječenje i prijevoz drva trebalo je odmah kod dostave isplaćivati krajišnicima, a šumarina se morala uplaćivati u proventnu blagajnu. Nitko nije imao pravo da tako stečeno gorivo drvo preprodaje ili da zahtijeva više od propisanog iznosa.⁹⁷ Osim gorivog drva postojalo je i pravo na funtu kamenog ugljena od 1. studenoga do 20. prosinca i od 21. ožujka do 30. travnja, a od 21. prosinca do 20. ožujka na jednu i pol funtu.⁹⁸

3. Povlastice krajiških časnika i dočasnika

Osim novčanih primanja i nagrada u naturalnim dobrima, krajiški su časnici imali pravo i na određene usluge. Štabnom časniku, satniku i satnik-poručniku bio je dodijeljen po jedan podvornik (*Fourierschütze*), a ostalim časnicima, dočasnicima, vojnom sucu, pukovnijskom liječniku, računovođama, pukovnijskim pobočnicima po jedan časnički sluga (*Offiziers- ili Privatdiener*). Podvornici su se uglavnom birali među civilnim stanovništvom, no ako tu nije bilo kvalificiranih osoba, prihvaćali su se i poluinvalidi iz djelatnog sastava vojske (*Dienststand*).⁹⁹ Časnički sluge bili su obično umirovljeni invalidi ili poluinvalidi. Podvornici i sluge imali su pravo na jednaka primanja kao i obični vojnici, s tim da su od svoga časnika svake godine dobivali

⁹² *Bach*, *Otočaner Regiments-Geschichte*, 152, 153.

⁹³ *Stopfer*, *Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 367.

⁹⁴ AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

⁹⁵ *Stopfer*, *Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 366.

⁹⁶ Budući da je stopa mjerila 31,61 cm, a lakat 77,92 cm, kubični hvat gorivog drva imao je oko 78 dm³.

⁹⁷ AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

⁹⁸ *Stopfer*, *Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 367.

⁹⁹ *Dienst-Reglement* (Beč 1807.) pogl. 2; odj. 2; §28.

još 10 forinti za nabavku mondure, a za prvu mondu ru čak 20 forinti.¹⁰⁰ Taj novac utrošen za mondu ru posluge časniku je nadoknađivala država. Časnicima je bilo strogo zabranjeno da svoju poslugu »svojevoljno udarcima kažnjavaju«; u slučaju prekršaja morali su je prepustiti nadležnom pukovnijskom sudu.¹⁰¹

Kada bi bili premješteni unutar pukovnije iz jedne u drugu vojnu postaju, časnici su imali pravo da od krajišnika dobivaju voznu rabotu ili foršpan, i to besplatno ili na trošak države. Dočasnik je smio upotrebljavati troja četvoroprežna kola, satnik četvora a štabni časnik šestora. Generalkomandi je osim toga bilo dopušteno da višem časniku prema potrebi dodijeli po još jedna, a štabnim časnicima čak po dvojica dodatna četvoroprežna kola.¹⁰² Časnici i vojno osoblje, koji su morali imati konje za službena putovanja prema reskriptu iz 1841. godine, nikako se nisu smjeli služiti foršpanom.¹⁰³ No, budući da su često morali obilaziti svoju oblast, upravni satnik i potporučnik ipak su imali pravo na foršpan.¹⁰⁴

Oko sredine 18. stoljeća pojavljuju se u povijesti Vojne krajine žestoka protivljenja pa i otvorene pobune krajišnika zbog kršenja njihovih starih krajiških povlastica i maltretiranja časnika. Vojne su vlasti stoga počele strogo kontrolirati zlorabe li časnici svoje položaje, pa su im tako 1772. godine najstrože zabranile iskorištavanje krajišnika za besplatan prijevoz drva.¹⁰⁵ Godine 1810. učestale su pak tužbe časnika na račun krajišnika koji u mirnodopskim vremenima nisu pristajali na izvršavanje određenih usluga. Dvorsko ratno vijeće reagiralo je na to odgovorom da »viši obziri koji su procijenjeni kao dobrobit i građanska sloboda krajišnika, ne dozvoljavaju da ga se na bilo koji način prisiljava na privatne usluge.«¹⁰⁶ Kako je bilo teško dobiti časničke sluge izvan Vojne krajine, vijeće je predlagalo oslobađanje krajiških kuća, koje su davale časničke sluge, od rabotne obveze za 5 jutara zemlje, slično kao što je učinjeno u slučaju podvornika, da bi se tako krajišnici indirektno poticali na prihvaćanje službe časničkog sluga.¹⁰⁷

Svi generali, štabni i viši časnici, činovnici i niže osoblje upravnih organa, uključujući i službenike vojnih komuniteta u Vojnoj krajini, imali su pravo državni stan ovisno o svom statusu i položaju (*charaktermäßige Quartier*).¹⁰⁸ Ako u državnim zgradama nije više bilo slobodnih stanova, časnici i ostale službene osobe tražili su konak kod privatnih kućevlasnika. U tom bi im slučaju država davala nadoknadu za stanarinu, tzv. stanarski ekvivalent (*Quartiers-Äquivalent, Quartiergeld*). Generalkomanda u Zagrebu obavijes-

¹⁰⁰ Bach, *Otočaner Regiments-Geschichte*, 87, 88.

¹⁰¹ »[...] nicht eigenmächtig mit Schlägen züchtigen«. AHZ, 429; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

¹⁰² AHZ, 476; kut. 1; sign. 2506 Odredba generalkomande 20. 05. 1806.

¹⁰³ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

¹⁰⁴ *Vaniček*, *Specialgeschichte III*, 281.

¹⁰⁵ AHZ, 426; knj. 49 Repertorium 1772.

¹⁰⁶ »[...] höhere Rücksichten die vorzüglich auf das Wohl und die bürgerliche Freyheit des Gränzers berechnet sind, es doch nicht gestatten ihn auf irgend eine Art zu Privatdiensten zu zwingen.« AHZ, 476; kut. 1; sign. R-2396 Odredba generalkomande 10. 05. 1810.

¹⁰⁷ AHZ, 476; kut. 1; sign. R-2396 Odredba generalkomande 10. 05. 1810.

¹⁰⁸ *Krainz*, *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz*, 224. HAB; sign. I-2; Exhibitions-Protocoll 1808. HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

tila je 1811. Dvorsko ratno vijeće o običaju da se u Vojnoj krajini stanovi iznajmljuju tromjesečno, a mnogi vlasnici tih stanova zahtijevaju stanarinu mjesec ili čak tri mjeseca unaprijed. Budući da su plaće časnika stizale svakoga mjeseca, generalkomanda je predložila da se nadoknada za stanarinu isplaćuje u isto vrijeme kad i mjesečna plaća, kako bi se osigurala jednakost.¹⁰⁹ Lokalne su se vojne vlasti brinule za dodjelu stanova, držeći se službenih propisa o veličini stana, namještaju i sl. Općine u Vojnoj krajini nisu bile obvezane tražiti odgovarajući smještaj kod privatnih stanodavaca, ali su morale voditi brigu o broju državnih konačišta te ih prema potrebi dopunjavati.¹¹⁰ Vlasti su također bile odgovorne za utvrđivanje lokacije kancelarija, straža, spremišta i slično, i u državnim zgradama i u iznajmljenim prostorijama.¹¹¹ Kako su već ionako pripadali krajiškoj kući, upisani krajiški vojnici, kao i većina domaćih dočasnika, nisu mogli ostvariti pravo na stan ili naknadu za stanarinu u svom zavičaju. Obični su vojnici imali pravo na konak u državnim zgradama ili kod privatnika samo ako su se nalazili daleko od svojih kuća na nekom vojnom zadatku.¹¹² Domaći su dočasnici mogli dobiti naknadu samo ako su njihove kuće bile udaljene više od pol sata od mjesta gdje su bili namješteni.¹¹³ Ukoliko bi se našlo slobodno državno zemljište uz državne stanove, dobiveni su i službeni vrtovi (*Chargegarten*). Generali, časnici i ostalo više vojno osoblje imali su pravo na jedno jutro, a niži činovnici i njima ravni službenici na pola jutra zemlje.¹¹⁴ Najviši časnici i vojno osoblje, osim stana i vrta, imali su pravo i na staju za konje i marvu, pa čak i spremište za kola (*Wagen-Remise*), ovisno o tome koliko su dobivali porcija za konja ili paušala za putne troškove.¹¹⁵ Ali, uvjet je bio da uistinu borave u državnom stanu (*Naturalquartier*).¹¹⁶ Ako se za njih u državnim zgradama ne bi našlo odgovarajuće mjesto, država im je osiguravala naknadu za staju i spremište za kola (*Stall- und Wagenschupfengeld*).¹¹⁷ Paušal za rasvjetu i nabavku oruđa za generale je iznosio 12 forinti, za štabne časnike 9 forinti, a za satnike i pobočnike 6 forinti godišnje, no i to je bilo vezano uz upotrebu državnog stana.

Pri kvalificiranju i dodjeli državnih stanova ili novčanih naknada vojne su se vlasti držale službenog rasporeda prema razredima (*Diätenklassen*).¹¹⁸ Prema tom je rasporedu general-bojnik pripadao petom razredu, pukovnik šestom, potpukovnik sedmom, bojnik osmom, satnik devetom, natporučnik desetom a potporučnik i niže vojno osoblje jedanaestom razredu. Niže vojno osoblje, štabni narednici i niži službenici vojnih komuniteta morali su dijeliti državni stan. Jedino je tamničar imao pravo na još jednu dodatnu sobu, jer mu je

¹⁰⁹ AHZ, 426; kut. 23; sign. 1811-R3-155 Izvještaj Generalkomande 23. 05. 1811.

¹¹⁰ Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz (Wien 1866.), 224, 225.

¹¹¹ Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 225.

¹¹² Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 225, 226.

¹¹³ Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 223, 227.

¹¹⁴ Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 225.

¹¹⁵ Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 223.

¹¹⁶ Pojam *Naturalquartier* označuje »konak u naturi« ili stvarni konak u državnom stanu, za razliku od »konaka u novcu« kako bi mogla biti označena novčana naknada za stanarinu privatnog stana.

¹¹⁷ Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 224.

¹¹⁸ *Diäten* dolazi od grčkog διαίτα ili diaeta, što i. o. znači soba, no i svako mjesto boravka.

ona služila kao zatvor.¹¹⁹ Prema Građevinskom propisu (*Bau-Regulativ*) iz 1811. godine pukovnik je imao pravo na stan od 3 službene sobe (blagajnička soba, soba za raport, kancelarija), 6 privatnih soba (4 dnevna boravka, 2 spavaće sobe), 2 sobe za služinčad, blagavaonice, kuhinje, dvostrukog podruma, sobe za konjušnike, suše i staje. Stanovi potpukovnika i bojnika imali su identičan raspored, no nisu uključivale službene prostorije. Satnički se stan sastojao od kancelarije, 3 dnevna boravka, jedne spavaće sobe, blagavaonice, kuhinje, podruma, staje i suše. Dočasnik je opet imao pravo na sličan raspored kao satnik, no bez kancelarije i samo sa 2 dnevna boravka.¹²⁰ Oko sredine 19. stoljeća raspored se državnih stanova bitno promijenio. Pukovnik je tada umjesto prijašnjih 17 prostorija imao pravo samo na 13. Osim što ne spominje službene sobe, sobe za služinčad i sobu za konjušnike, Krainz u svom popisu navodi još samo jednu privatnu sobu manje, a satnici dvije. Niže nika imali su zato samo jednu privatnu sobu manje, a satnici dvije. Niže vojno osoblje i oženjeni vojni namještenici imali su pravo na stan od dviju privatnih soba, kuhinje, blagavaonice, tavana, drvarnice, podruma, suše i staje.¹²¹

Nosioci prava na državni stan s vojnim činom ili funkcijom imali su pravo i na namještaj, koji je vođen kao obavezni inventar, a ukoliko bi boravili u privatnom stanu, dobivali su nadoknadu za pokućstvo (*Möbelzins*). Tim pravom koristili su se i djelatni vojni suci vojnih komuniteta, ali nipošto i njihovi umirovljeni kolege ili ostali službenici komuniteta.¹²² Kada bi se stanari iselili, državni je stan imao biti predan u jednakom stanju kao u doba useljenja. Stanari državnih stanova morali su se obvezati da svoj stan drže u najboljem redu, i da izbjegavaju sve što bi zgradu moglo oštetiti. Vojne su vlasti najstrože zabranjivale pranje, cijepanje drva po sobama, kao i svaku drugu aktivnost koja bi prouzrokovala buku.¹²³ Popravke manjih oštećenja prozora, vrata, peći itd., bojenje soba i pranje podova soba stanari su sami plaćali.¹²⁴

Osim spomenutih plaća i doplataka, u formiranje godišnjih prihoda ulaze i određeni odbici. Svaki časnik ili dočasnik kojega su vojne vlasti unaprijedile još je čitavu godinu dobivao plaću prema starom činu. Ta pričeknina ili doležarina (*Gage-Karenz, -Entbehrung*)¹²⁵ nije se, međutim, odnosila na doplatke ni na stalnu plaću prema ratnoj stopi.¹²⁶ Prema reskriptu iz 1809.

¹¹⁹ *Stopfer, Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 203.

¹²⁰ *Stopfer, Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 202. *Bach, Otočaner Regiments-Geschichte*, 156.

¹²¹ U službenom se popisu posebno razlikovala prostorija s prozorom (Zimmer) od sobe koja je mogla služiti kao dnevni boravak ili gdje je mogao biti spremljen alat, pribor itd. (Kammer). *Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz*, 227.

¹²² Tako su generali i štabni časnici kao pokućstvo dobivali krevet, ormar, 2 škrinje, 6 stolova i 12 stolaca uključujući i sofu. Viši je časnik imao pravo na krevet, ormar, škrinju, 4 stola i 8 stolaca; dočasnik na krevet, ormar, škrinju, 2 stola i 4 stolca, a niže vojno osoblje na krevet, ormar s ugrađenom škrinjom, 2 stola i 4 stolca. Časnički je sluga dobivao samo krevet, stol, 2 stolca i vješalicu. *Krainz, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz* 227, 228.

¹²³ *Stopfer, Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung*, 203.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Karenz dolazi od latinskog careo, što znači oskudijevati u čemu, biti bez čega.

¹²⁶ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §16.

godine upravni su časnici i osoblje štaba pri unapređenju bili oslobođeni pričeknine, te su odmah dobivali plaću prema novom činu.¹²⁷ Ostali odbici (*Arrha*)¹²⁸ nisu se odnosili samo na stalnu plaću nego i na određene doplatke i mirovine. Od tih odbitaka bili su oslobođeni novčani ekvivalenti, odštete (*Entschädigungsgelder*) i sva sredstva namijenjena za uzdržavanje perovođe, kancelarijske troškove, namještenja različitih radnika, za naplatu troškova, nadoknada, misijskih troškova, za duhovne zaklade, poslanstva itd.¹²⁹ Prema naredbi Dvorskoga ratnog vijeća iz 1808. godine sve su stipendije, otpremnine, nagrade, tromjesečne plaće preminulog časnika, doplaci pri premještanju, stanarine itd. bili oslobođeni odbitaka ako nisu bili veći od 6000 forinti.¹³⁰ Vaniček ističe kako je tek 1775. godine izišao poseban propis (*Arrha-Regulativ*) koji je oslobodio odbitaka sve plaće ispod 106 forinti.¹³¹ U arhivskoj građi iz 1771. godine spominje se ukidanje tog odbitka već kod plaća ispod 100 forinti.¹³² Odbitak je iznosio 5% na sve plaće, doplatke i uzgredne zarade između 100 i 2000 forinti, a 10% ako bi iznos bio veći. Osim tih vrsta odbitaka, časnici su plaćali i određene novčane globe, npr. kazne zbog počinjenih krivičnih djela.¹³³ Za vrijeme sedmogodišnjeg rata neki su krajiški časnici počinili izgrede u Poljskoj te su 1764. godine morali od svojih plaća izdvajati za obeštećenje tamošnjim žiteljima.¹³⁴

3. SLUŽBOVANJE ČASNIKA I DOČASNIKA

1. Premještanje, dopust i invaliditet

Usporedbom službenih popisa vojne postrojbe i uprave krajiških pukovnija od 1825. do 1865. godine dolaze na vidjelo podaci o službovanju pripadnika vojne postrojbe i krajiške uprave. Za razliku od vojnopravnog osoblja na dužnostima u školstvu, građevinarstvu, šumarstvu i sl., koje se dulje zadržavalo u istom mjestu, pripadnici vojne postrojbe bili su vezani uz određeno prebivalište najviše do pet godina, a u više slučajeva bili su i češće premješteni. Časnici su mogli biti premješteni samo uz dopuštenje generalkomande.¹³⁵ Upravo zbog tih čestih razmještaja vojne su vlasti na početku 19. stoljeća počele s uređivanjem namještenih državnih stanova. Nadvojvoda Ludvig preporučio je u prosincu 1807. godine da se za državne stanove odredi osnovna oprema (*fundus instructus*), koja bi bila sastavni dio državnog stana. Stvaranje tako opremljenih stanova olakšalo bi probleme prilikom preselje-

¹²⁷ Stopfer, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 16. Vaniček, Specialgeschichte III, 301.

¹²⁸ Arrha dolazi od izvorne hebrejske riječi arrhābo, što znači jamčevina, kapara.

¹²⁹ Vaniček, Specialgeschichte II, 241—243.

¹³⁰ AHZ, 426; kut. 21b; sign. D-3323 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 24. 12. 1808.

¹³¹ Vaniček, Specialgeschichte II, 242.

¹³² AHZ, 426; knj. 48 Register 1771.

¹³³ AHZ, 426; knj. 34 Repertorium 1766.

¹³⁴ AHZ, 426; knj. 31 Repertorium 1764.

¹³⁵ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

nike vojne postrojbe. Invalidni časnici i činovnici bili bi otpušteni iz službe ako su odslužili punih deset godina u vojsci.¹⁴⁴ Pri upućivanju zamolbi za mirovinu Dvorskom ratnom vijeću, uz izjavu generalkomande, časnici su predavali i uvjerenja s potpisima triju štabnih časnika.¹⁴⁵ Nakon što se 1809. godine zatvorila filijala ustanove za invalide u Lipótváru, vojne su vlasti donijele odluku o smještanju umobolnih časnika s velikim poremećajima u ponašanju u najbliže umobolnice. Ako bi se uslijed ponovnih pretraga ustanovilo da neki od njih nisu opasni za okolinu, bili bi premješteni u ustanovu za invalide u Trnavi, dok bi se neizlječivi upućivali u bečku civilnu ludnicu.¹⁴⁶ Bolnička ustanova u Trnavi i njezine filijale već 1812., zbog velikog priliva bolesnika, nisu mogle prihvaćati nove.¹⁴⁷ Valja se podsjetiti da je riječ o vremenu stradavanja vojnika i časnika u dugogodišnjim ratovima protiv Napoleona. Prilikom smještanja mentalno oboljelog časnika u ludnicu vojni je sud imao odrediti skrbnika, a svako upućivanje u lječilište u civilnim pokrajinama Monarhije najprije je moralo odobriti Dvorsko ratno vijeće.¹⁴⁸ Prema reskriptu iz 1784. godine ludnice su za časnike s neizlječivim psihičkim poremećajima dobivale 30 krajcara na dan kao pripomoć (*Atzung*) za hranu, dakle oko 182 forinte godišnje. Umobolni časnici za koje je postojala nada u izlječenje imali su pravo na cijelu mirovinu, a za neizlječivo umobolne više časnike bila je 1804. godine određena mirovina od 200 forinti godišnje, i za časnike viših činova 300 forinti. Od tih je iznosa bilo odvojeno 30 krajcara kao pripomoć, a ostatak se upotrebljavao za plaćanje manjih prijekih potreba. Sve je to imalo biti provedeno uz odgovarajući nadzor, kako bolesni časnici »u mirnijim trenucima vraćanja u stvarnost ne bi postali svjesni svoje potpune inkompetentnosti, te zbog toga zapali u još veću psihičku krizu«.¹⁴⁹ Zbog povećanja cijena Dvorsko ratno vijeće odlučilo je 1811. godine da se trošak za hranu podmiri odvajanjem od mirovine, i to 30 forinti godišnje za časnike do čina natporučnika i 100 forinti za čin satnika i više činove.¹⁵⁰ Krevetninu za bolesnike prvog razreda nabavljale su ludnice iz bolničke zaklade (*Krankenhausfonds*), brinući se jedino za njezino pranje i mijenjanje, a o nabavci, čišćenju i krpanju rublja bolesnika nije se vodila briga, sve dok car Franjo II. nije odobrio iznos od dodatnih 150 forinti za kupnju i održavanje potrebne odjeće i rublja za svakog časnika u civilnoj ludnici uz već postojeći iznos za troškove za hranu. Raspolaganje tim novcem bilo je u nadležnosti generalkomande, a sve uštede zadržavala je država, tj. zaklada za invalide.¹⁵¹ Ukoliko je iznos mirovine umobolnih časnika prelazio troškove liječenja i izdržavanja, vojne su vlasti odlučile tretirati takve časnike gosti-

¹⁴⁴ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

¹⁴⁵ AHZ, 426; knj. 47 Repertorium 1771.

¹⁴⁶ AHZ, 426; kut. 24a; sign. D-1826 1812-R6-18

05. 1812. Naredba Dvorskog ratnog vijeća 23.

¹⁴⁷ AHZ, 426; kut. 24a; sign. D-2339 1812-R6-18

07. 1812. Naredba Dvorskog ratnog vijeća 03.

¹⁴⁸ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

¹⁴⁹ »damit sie nicht, wenn sie in ruhigen Augenblicken der wiederkehrenden Gesinnung

ihren gänzlichen Mangel gewahr werden in einer noch stärkeren Wahnsinne zurückfallen«.

AHZ, 426; kut. 23; sign. 1811-R12-41 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 26. 11. 1811.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ AHZ, 426; kut. 24a; sign. D-2920 1812-R6-18 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 28.

07.1812.

ma lječilišta (*Kuranden*), a višak je pripadao njegovim zakonskim ili ugovornim nasljednicima, ili, ako njih nije bilo, sudski određenom skrbniku, koji je o tom novcu morao voditi računa sve do izlječenja ili smrti bolesnog časnika.¹⁵²

2. Mirovine, udovice i siročad

Mirovine (*Pension*) mogli su dobivati samo časnici i dočasnici za koje je superarbitraža potvrdila fizičku ili psihičku nesposobnost. Kada bi iz drugih razloga, npr. zbog vlastite nesposobnosti, bili prisiljeni prije isteka ugovora napuštati vojnu službu, nisu imali pravo na mirovinu.¹⁵³ Godine 1809. vojne napuštati vojnu službu, nisu imali pravo na mirovinu.¹⁵⁴ Časnici s naročitim vojnim natporučnike, te 200 forinti za potporučnike.¹⁵⁴ Časnici s naročitim vojnim zaslugama mogli su biti umirovljeni s višim činom, i tako zatražiti odgovarajuću mirovinu ili doplatak na mirovinu (*Pension-Zulage*).¹⁵⁵ Časnici koji su redovno napuštali vojnu službu zatražili su 1769. godine od vlasti dozvolu da i dalje nose svoju časničku uniformu i dobivene medalje. Dvorsko im je ratno vijeće to dopustilo, pod uvjetom ispunjenja vojnog ugovora. Umirovljenim je časnicima, međutim, nošenje uniforme pukovnije 1773. godine više puta bilo zabranjivano, jer je za njih bila predviđena posebna propisana uniforma. Ona je bila obavezna, a neposluh je mogao biti kažnjen i gubitkom mirovine. Svim časnicima koji su napuštali službu bez mirovine ili ugovora bilo je zabranjeno nositi bilo kakvu uniformu.¹⁵⁶ Umirovljeni časnici mogli su i dalje obavljati poslove u državnoj, uglavnom civilnoj, službi ukoliko to nije bilo u suprotnosti s njihovim statusom. Umirovljeni su satnici ili vojnici često nastavljali karijeru u upravi kao gradonačelnici vojnih komuniteta. Dvorsko ratno vijeće odlučivalo je pak o mogućnostima povratka iz civilne službe u vojnu. Otpušteni državni činovnici više nikad nisu mogli biti ponovo primljeni u državnu službu.¹⁵⁷

U mirovine privremenog karaktera, čiji je iznos bio manji od 106 forinti, a na koje nisu utjecali nikakvi odbici, ulazila je pripomoć za izdržavanje djece (*Sustentationsbeitrag*), jubilarne plaće (*Jubilierungsbesoldung*), privremena i stalna otpremnina, milostinja (*Liebes- i Almosengeld*). Izvanredna službena nagrada (*Gnadengehalt, Dients-Gratiale*)¹⁵⁸ bila je privremena ili permanentna mirovina. Ona je prvotno bila namijenjena kao otpremnina stalnim vojnim obveznicima koji su postali invalidima, a kasnije se proširila i na najzaslužnije vojnike. Pitomci koji su služili do šest godina dobivali bi 9 forinti godišnje kao otpremninu za svaku odsluženu godinu, a za svaku godinu više 10 forinti. Narednici i štabni trubači dobivali bi 6 odnosno 10 forinti, kaplari,

¹⁵² AHZ, 426; kut. 24a; sign. D-3327 1812-R6-18 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 28. 08. 1812.

¹⁵³ *Vaniček*, Specialgeschichte III, 302.

¹⁵⁴ *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 17.

¹⁵⁵ *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 17, 18.

¹⁵⁶ AHZ, 426; knj. 24 Repertorium 1760, knj. 43 Repertorium 1769, knj. 44 Repertorium 1770, knj. 55 Register 1773.

¹⁵⁷ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

¹⁵⁸ Dolazi od latinskog gratia ili zahvalnost, hvala.

vozari i pukovnijski bubnjari 4 odnosno 6 forinti, desetnici 2 forinte 30 krajcara odnosno 4 forinte, a svirači, bubnjari, tesari i podvornici 2 odnosno 3 forinte.¹⁵⁹

Udovice i siročad preminulih časnika ili dočasnika imali su pravo na tromjesečnu posmrtnu plaću (*Sterbquartal*).¹⁶⁰ Mjesečna plaća umrlog djelatnog časnika u naredna tri mjeseca nije pripadala časniku koji je naslijedio njegov čin, nego njegovoj udovici ili djeci. U slučajevima smrti časnikasamca posmrtna je plaća pripala mirovinskoj ili invalidskoj zakladi (*Pensions-Fundo*).¹⁶¹ Udovice ili siročad ostvarivali su pravo na tu tromjesečnu plaću bez obzira na postojanje ženidbene kaucije ili potvrde o odricanju od mirovine (*Verzichtsrevers*). U slučaju kada su supružnici živjeli odvojeno, a ženi nije isplaćivana alimentacija (*Sustentation*) za života suprugačasnika, ona nije imala pravo ni na posmrtnu plaću, no zato su to pravo uživala njezina i njegova zajednička djeca. Unučad i ostali mogući nasljednici u obitelji također nisu imali pravo na tu nadoknadu. Posmrtna plaća umrlog časnika uključivala je uz njegovu mjesečnu plaću i redovite doplatke koji nisu ograničavani na određeno vrijeme, okolnosti ili osobe.¹⁶² Nasljednik njegova čina dobivao je samo pričekninu prema starom činu, a imao je pravo na ostale doplatke i nagrade u naturalnim dobrima koji nisu činili dio posmrtnje plaće.¹⁶³ Tako je nasljednik čina sudjelovao u posmrtnoj plaći svoga prethodnika. U slučaju smrti pitomaca vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu posmrtnu je plaću isplaćivala država.¹⁶⁴ Vojne su vlasti u određenim okolnostima odlučile nagraditi udovice palih časnika, dočasnika ili vojnika mirovinama bez obzira na sve službene propise. Tako je De Vins 1788. godine svim udovicama časnika koji su poginuli u turskom ratu dodijelio mirovinu, ne osvrćući se na to jesu li njihovi muževi platili ženidbenu kauciju ili nisu.¹⁶⁵ Mirovina za udovice državnih činovnika u civilnoj službi nije ovisila o statusu, kao što je ovisila za udovice časnika, već je određivana prema plaći koju je primao njihov preminuli suprug na kraju svoga službovanja.¹⁶⁶

Da bi se udovicama i djeci umrlih časnika što prije mogla isplatiti mirovina 1814. godine uvedena je kao službeni dokument mirovinska svjedožba (*Pensions-Urkunde*). Izdavanje mirovinskih svjedodžbi bilo je u nadležnosti upravnih satnika, uz prisutnost i supotpis činovnika ratnog povjereništva i pukovnika. Svaka pukovnija ili druga vojna ustanova koja je izdavala mirovinske svjedodžbe, u slučaju smrti časnika ili dočasnika, morala je odmah utvrditi obiteljsko stanje pokojnika i pravo na mirovinu. U roku od mjesec prosljeđena generalkomandi. Osobe nadležne za izdavanje svjedodžbi za sva-tako su bezrazložno kašnjenje ili nepravilno ispunjavanje strogo odgovarale, tako da su same morale nadoknaditi troškove oštećenih. Naročitu pažnju

¹⁵⁹ Dienst-Reglement pogl. 2, odj. 2, §27.

¹⁶⁰ AHZ, 426; knj. 15 Register 1751-53, knj. 49 Repertorium 1772.

¹⁶¹ AHZ, 426; knj. 34 Repertorium 1766.

¹⁶² Vaniček, Specialgeschichte II, 252, 253.

¹⁶³ Dienst-Reglement (Beč 1807.) pogl. 2, odj. 2, §17. Vaniček, Specialgeschichte II, 253.

¹⁶⁴ Vaniček, Specialgeschichte II, 253.

¹⁶⁵ Bach, Otočaner Regiments-Geschichte, 78.

¹⁶⁶ Stopfer, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 218.

vlasti su posvećivale podacima vezanim uz pravo na mirovinu ili neku drugu novčanu pomoć: godine, imovinsko i fizičko stanje zastupljenih osoba, službene godine i zasluge preminulog supruga, broj djece koja su na brizi udovice, njihovo zdravstveno stanje itd. Svi ti podaci imali su biti potvrđeni pismenim uvjerenjima mjesnih vlasti, mjesnog župnika, vojnih vlasti i vojnog liječnika. Nužni prilozi mirovinskim svjedodžbama bili su: potvrda o smrti (*Todtenschein*), vjenčani list, krsni listovi nezbrinute djece, sudski izvještaj o imovinskom stanju pokojnika, potvrda župnika o ćudorednosti supruge (*Sittenzeugniß*), te službeno uvjerenje jesu li supružnici živjeli odvojeno, odnosno je li supruga dobivala alimentaciju. Udovica koja je bila udana manje od četiri godine a nije imala djece, morala je priložiti i krsni list preminulog supruga.¹⁶⁷ Ako udovica i djeca nisu imali vlastitu imovinu, bila je potrebna potvrda o siromaštvu (*Armuthszeugniß*) koju je legalizirao pukovnijski ili neki drugi sud. Zbog velike bijede u kojoj se nalazila obitelj preminulog umirovljenog natporučnika Paula Hudovskyja, zapovjednik Križevačke pu-kovnije po hitnom je postupku 1838. godine od bjelovarskog župnika Zvorkovnika zatražio potvrdu o smrti natporučnika, potvrdu o ćudorednosti udovice Anne Marije Margarete Hudovsky, rođ. Herrl, te krsne listove djece Karla, Adolfa, Marije i Franciske.¹⁶⁸ Udovice, kojih je imovina vrijedila više od muževe mirovine, nisu imale pravo na tu mirovinu. To, međutim, nije vrijedilo za udovice časnika koji su poginuli na ratištu.¹⁶⁹ ni časnika koji su obavljali bolničku službu i umrli od zarazne bolesti.¹⁷⁰ Mirovinske i druge svjedodžbe za udovice i siročad grkonesjedinjene vjere morale su imati datume rođenja, vjenčanja i krštenja prema grčkom kalendaru, ali i prema katoličkom.¹⁷¹

Godine 1769. u Beču je osnovano sirotište za mušku i žensku siročad vojnika. Vojna je vlast stoga od krajiških pukovnija zatražila popis siročadi njemačkih časnika i časnika bez imovine.¹⁷² Neki su sinovi njihovih majke nisu mogle pujskom sirotištu. Bila su to djeca o kojima se njihove majke nisu mogle brinuti jer kao udovice nisu dobivale mirovinu, niti su imale vlastitu imovinu.¹⁷³ Godine 1773. pujsko se sirotište preimenovalo u Jozefinsko vojno sirotište (*Josephinische Militär Waysen-Hauß*), a godinu dana kasnije bilo je naređeno da se dječaci toga sirotišta, koji nisu bili sposobni za vojnu službu, moraju dodijeliti kao furiri pukovnijama. Zabranjeno je daljnje upućivanje u to sirotište za vojsku nesposobnih dječaka.¹⁷⁴ Djevojke, koje su imale biti smještene u bečko sirotište, trebalo je prije polaska također podvrgnuti strogom liječničkom pregledu, i tek nakon utvrđivanja potpune fizičke i psihičke sposobnosti uputiti u Beč.¹⁷⁵ Umirovljeni časnici, udovice i siročad mogli su se nastaniti u krajišku kuću samo u slučaju kada bi htjeli ponovo postati

¹⁶⁷ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

¹⁶⁸ HAB; Vojni komunitet Bjelovar; kut. 4; sign. 46/7365.

¹⁶⁹ *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 213—220.

¹⁷⁰ AHZ, 426; kut. 22; sign. L-1755 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 19. 12. 1809.: prijepis. *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 213—220.

¹⁷¹ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

¹⁷² AHZ, 426; knj. 43 Repertorium 1769.

¹⁷³ AHZ, 426; knj. 43 Repertorium 1769, knj. 47 Repertorium 1771.

¹⁷⁴ AHZ, 426; knj. 55 Register 1773, knj. 58 Repertorium 1774.

¹⁷⁵ AHZ, 426.; knj. 55 Register 1773, knj. 58 Repertorium 1774.

¹⁷⁶ AHZ, 426.; kut 24a; sign. 1812-Q2-37 Nota Dvorskog ratnog vijeća 17. 02 1812.

obvezanim krajišnicima (*obligate Gränzer*). Međutim, to im je bilo najstrože zabranjeno ako su imali pravo na mirovinu. Djeca upravnih časnika nisu bila podobna za prihvata u vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu ili u bilo koju drugu vojnu ustanovu, ni kao pitomci, jer njihovi očevi nisu služili mačem. Ako su djelatni časnici vojne postrojbe bili premješteni u krajišku upravu, njihova djeca nisu izgubila to pravo ako su bila rođena u vrijeme njihova vojnog službovanja.¹⁷⁶

3. Ženidbene kaucije

Iako je Dvorsko ratno vijeće 1811. godine prihvatilo Opći građanski zakonik (*allgemein bürgerliches Gesetzbuch*) i za vojne osobe, i dalje su za njih postojali posebni propisi označeni kao vojno privatno pravo (*Militärprivatrecht*). Tako su za vojne osobe vrijedili posebni propisi za sklapanje braka, a svaki je vojnik za ženidbu morao ishoditi prethodno odobrenje svojih pretpostavljenih.¹⁷⁷ Invalidima, po mišljenju vojnih vlasti, ne bi trebalo dopuštati ženidbu — osim onima koji se ne bi mogli sami za sebe brinuti. Vojnici Židovi nikako nisu mogli dobiti dozvolu za sklapanje braka, a oni koji su već bili oženjeni morali su svoje supruge ostavljati izvan Krajine, gdje su se same morale brinuti za svoje izdržavanje.¹⁷⁸ Osim djelatnih vojnika dozvoljavanje braka ovisilo je o nekoliko zakonskih propisa. Samo je ograničeni broj za vojnu službu. Od časničkog zbora pukovnije bila je oženjena samo šestina. Kada bi taj broj bio popunjen, časnik je morao zatražiti posebnu dozvolu Dvorskoga ratnog vijeća. Bilo bi mu odobreno samo u slučaju ako je »pružao benici i daci svih vojnih ustanova, te liječnički pomoćnici morali su ostati bito dobrog ponašanja, besprijekorna ugleda, s odgovarajućim društvenim obrazovanjem, a njezino podrijetlo imalo je biti jamstvo da »neprirodna ženidba« neće ugroziti ugled vojnog staleža.¹⁸¹

Glavni uvjet za dobivanje dozvole pri sklapanju braka bilo je, međutim, osiguranje uzgrednih primanja ili ženidbena kaucija (*Heuraths-Caution*). Svrha ženidbene kaucije bila je poboljšanje imovinskog stanja bračnih part-Kaucioni je kapital, sve dok je vrijedila kauciona nagodba, imao karakter zaklade, tako da nije bio ostavljen na slobodno raspolaganje vlasniku, već je on uživao samo kamate. Kamatama toga zamrznutog kapitala moglo se koristiti oboje supružnika, odnosno udovica nakon muževe smrti. Kapital je

¹⁷⁶ *Stopfer*, Lehrbuch über den Geschäftsstyl, 18, 19.

¹⁷⁷ Već je 1761. godine bilo izdano naređenje da nitko ne smije sklapati brak bez pismene dozvole svojih pretpostavljenih. AHZ, 426.; knj. 25 Repertorium 1761.

¹⁷⁸ AHZ, 426.; kut. 24a; sign. G-2185 1812-Q1-25 Propis o ženidbama 10. 06. 1812.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ *Krainz*, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 198, 199.

¹⁸¹ »unanständige Heirath« AHZ, 426.; kut. 24a; sign. G-2185 1812-Q1-25 Propis o ženidbama 10. 06. 1812.

zastavnika. Taj se propis tada još nije odnosio na umirovljene ili pričuvne časnike, jer njihove supruge i djeca nisu imali pravo na mirovinu.¹⁹¹ No, već 1771. bilo je naređeno da umirovljeni časnici i časnici koji su napustili službu zadržavši vojni čin i uniformu ubuduće također moraju položiti kauciju.¹⁹² Jedino časnici »čestitog podrijetla i dobrog ponašanja«, koji su napuštali vojnu službu prema ugovoru, dobivali bi dozvolu bez plaćanja kaucije.¹⁹³ Beck je domaćim časnicima dopustio sklapanje braka bez plaćanja kaucije ukoliko bi se njihove žene odricale mirovine, u obliku pismenih potvrda (*Pensions-Verzichts-Revers*).¹⁹⁴ Kaucioni kapital za upravne časnike iznosio je 1809. godine 4000 forinti za upravnog časnika, 3000 forinti za natporučnika i 2000 forinti za potporučnika.¹⁹⁵ Propisom o ženidbi iz 1812. godine kaucije su podijeljene na četiri razreda. Svi umirovljeni generali morali su osigurati kauciju prvog razreda, i to godišnje 800 forinti. Stabni su časnici ulazili u drugi razred sa 600 forinti, viši časnici u treći sa 400 forinti, a svi ostali vojni službenici bez časničkog čina, kao što su nadliječnici, računovođe i sl., u četvrti razred s 200 forinti godišnje.¹⁹⁶ Treba pritom uzeti u obzir kamatne stope koje su vlasti primjenjivale pri utvrđivanju uzgrednih prihoda od kapitala. Tako je 1813. bilo odlučeno da kod kaucionog kapitala koji se temeljio na privatnim obveznicama treba obračunavati kamate od 4%, a kod obveznica javnih zaklada polaziti od njegova viška, tj. doplatka (*superplus*).¹⁹⁷ Prema propisu iz 1861. godine prihodi od kaucije nisu smjeli biti viši od 5%.¹⁹⁸ Proscak koji je bio mlađi od 30 godina morao je osigurati dvostruki iznos kaucije.¹⁹⁹ Tako je, primjerice, 1861. godine pukovnik Daniel plemeniti Ljuboević imao platiti kauciju od 10.500 forinti kako bi se u rimokatoličkoj župnoj crkvi u Bjelovaru mogao oženiti svojom izabranicom Marijom Jakčin, kćerkom preminula satnika.²⁰⁰

Osnova kaucionog kapitala natporučnika Koska von Sachsenthalla bila je privatna obveznica njegove supruge Franziske Benesch. Njoj je dugovao građanski bravar Johann Scheititsch u Radkerspurgu u Štajerskoj 3000 forinti s kamatnom stopom od 6%. On je bio pozajmio taj kapital da bi pokrio troškove svojeg obrta, založivši u tu svrhu svoju građansku kuću u Mühlgasse 184 u Radkerspurgu. U svojoj posvetnoj ispravi o ženidbenoj kauciji (*Heuraths-Cautions-Widmungs-Urkunde*) Franziska je potvrdila pupilarnu sigurnost toga zaloga, izjavivši da će se zadovoljiti prihodima te ženidbene kaucije u slučaju da postane udovica, službeno obećavši da odustaje

¹⁹¹ Vaniček, *Specialgeschichte* II, 146, 218, 219.

¹⁹² AHZ, 426.; knj. 46 Repertorium 1771.

¹⁹³ »ehrlich Geburt, und guter Aufführung«. AHZ, 426.; knj. 51 Register 1772.

¹⁹⁴ AHZ, 426.; knj. 38 Repertorium 1767. Vaniček, *Specialgeschichte* II, 243.

¹⁹⁵ Vaniček, *Specialgeschichte* III, 302.

¹⁹⁶ AHZ, 426.; kut. 24a; sign. G-2185 1812-Q1-25 Propis o ženidbama 10. 06. 1812. Godine 1861. ti su iznosi: 600 for. kao uzgredna primanja za generale do pukovnika, 400 for. za štabne i više časnike, 300 for. za nadliječnike i veterinare 1. razreda, i 200 for. za nadranarnike, veterinare 2. razreda, podliječnike i podveterinare. Krainz, *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz*, 199, 200.

¹⁹⁷ AHZ, 426.; kut. 24b; sign. D-3490/1493 1813-Q8-59 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 15. 08. 1813.

¹⁹⁸ Krainz, *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz*, 202.

¹⁹⁹ Krainz, *Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz*, 200.

²⁰⁰ AHZ, 426.; kut. 24a; sign. G-2185 1812-Q1-25 Propis o ženidbama 10. 06. 1812.

od mirovine, novčane pomoći ili neke druge vojne beneficije. Budući da je zaručnica tom obveznicom položila kauciju, koja je bila propisno osigurana, natporučniku je iz ratne blagajne u Zagrebu vraćen ulog od 3000 forinti što ga je on prije toga bio uplatio kao kaucioni kapital. Cijela procedura zamjene kaucije kao uloga u gotovini za privatnu obveznicu istog iznosa trajala je od 6. studenog 1810. do 22. ožujka 1812. godine.²⁰¹

4. »NEVJEROJATNE DOGODOVŠTINE BOJNIKA PAVLA VAKANovića«

Engleski je putopisac A. A. Paton svakodnevni život krajiških časnika oko sredine 19. stoljeća ovako opisao: »Radni dan časnika Krajine počinje u četiri ili pet sati ujutro. Izvršavajući jednu dužnost za drugom, zauzet je sve do podne, kada objедуje. Svoje dnevne poslove završava oko šest ili sedam, a navečer igra whist ili tarok, za male svote, do večere. Relativno malo časnika oženjeno, zbog obveze polaganja kaucije kao nadoknade za mirovinu u slučaju smrti; tako da bi to vojni dandi, koji živi samo za parade, kazališta i društvo, držao vrlo monotonim životom.«²⁰² Život krajiškog časnika možda i nije bio raznovrstan i ispunjen, kao što navodi taj engleski putopisac, no valja naglasiti da je pripadnik časničkog zbora Krajine organizirano ulazio u uniformirani svijet, od trenutka preuzimanja svoje vojničke dužnosti do svoje smrti, služeći joj bilo na bojnopolju bilo kao umirovljenik. Dobivao je stalnu plaću, imao je pravo na namješten državni stan, na različite povlastice i s izgledima za blistavu karijeru do samog vojnog vrha. Svaki je rat vojniku pružao mogućnost za brzo stjecanje slave unapređenja, uključujući i najvredniji vojni orden Marije Terezije, no nad njegovom je budućnošću neprestano visio Damoklov mač neizvjesnosti: slava, ranjavanje ili smrt.

Ključ uspjeha svakoga mladog i karijere željnog časnika ili dočasnika Vojne krajine nije bio u pokušaju spašavanja žive glave na bojištu već u trezvenosti na privatnom planu. Bilo je poželjno da se ne zaljubi prije tridesete godine, a ako se to ipak dogodi, da njegova izabranica bude dovoljno bogata kako bi mogla položiti ženidbenu kauciju, kao neku vrstu miraza vojsci. Za svaku ženidbu prethodno je trebalo dobiti dozvolu. Brakovi sklopljeni bez dozvole u početku su bili poništavani, da bi se u drugoj polovici 19. stoljeća prema

²⁰¹ AHZ, 426.; kut. 23; sign. 1811-T2-11 Obveznica Johanna Scheititscha 11. 09. 1810., Posvetna isprava 06. 10. 1810., Izvještaj unutrašnjoaustrijske generalkomande 17. 02. 1811., C-358 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 15. 03. 1811., Izvještaj zagrebačke generalkomande 07. 03. 1811., C-391 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 22. 03. 1812.

²⁰² »The day of the officer of the Frontier begins at four or five o'clock in the morning; and, from one duty to another, he is occupied till mid-day, when he dines; he finishes his business again at six or seven, and in the evening plays whist or tarocco, for small points, till supper-time. Comparatively few of the officers are married, from the obligation to lay in caution-money, as a sett-off for a pension, in case of decease; so that a military dandy who lives only for parade, theatres, and society, would find it a monotonous existence.«
A. A. Paton, Highlands and islands of the Adriatic II (London 1849.), 112, 113.

od mirovine, novčane pomoći ili neke druge vojne beneficije. Budući da je zaručnica tom obveznicom položila kauciju, koja je bila propisno osigurana, natporučniku je iz ratne blagajne u Zagrebu vraćen ulog od 3000 forinti što ga je on prije toga bio uplatio kao kaucioni kapital. Cijela procedura zamjene kaucije kao uloga u gotovini za privatnu obveznicu istog iznosa trajala je od 6. studenog 1810. do 22. ožujka 1812. godine.²⁰¹

4. »NEVJEROJATNE DOGODOVŠTINE BOJNIKA PAVLA VAKANOVIĆA«

Engleski je putopisac A. A. Paton svakodnevni život krajiških časnika oko sredine 19. stoljeća ovako opisao: »Radni dan časnika Krajine počinje u četiri ili pet sati ujutro. Izvršavajući jednu dužnost za drugom, zauzet je sve do podne, kada objeđuje. Svoje dnevne poslove završava oko šest ili sedam, a navečer igra whist ili tarok, za male svote, do večere. Relativno malo časnika oženjeno, zbog obveze polaganja kaucije kao nadoknade za mirovinu u slučaju smrti; tako da bi to vojni dandi, koji živi samo za parade, kazališta i društvo, držao vrlo monotonim životom.«²⁰² Život krajiškog časnika možda i nije bio raznovrstan i ispunjen, kao što navodi taj engleski putopisac, no valja naglasiti da je pripadnik časnčkog zbora Krajine organizirano ulazio u uniformirani svijet, od trenutka preuzimanja svoje vojničke dužnosti do svoje smrti, služeći joj bilo na bojnopolju bilo kao umirovljenik. Dobivao je stalnu plaću, imao je pravo na namješten državni stan, različite povlastice i s izgleđima za blistavu karijeru do samog vojnog vrha. Svaki je rat vojniku pružao mogućnost za brzo stjecanje slave unapređenja, uključujući i najvredniji vojni orden Marije Terezije, no nad njegovom je budućnošću neprestano visio Damoklov mač neizvjesnosti: slava, ranjavanje ili smrt.

Ključ uspjeha svakoga mladog i karijere željnog časnika ili dočasnika Vojne krajine nije bio u pokušaju spašavanja žive glave na bojištu već u trezvenosti na privatnom planu. Bilo je poželjno da se ne zaljubi prije tridesete godine, a ako se to ipak dogodi, da njegova izabranica bude dovoljno bogata kako bi mogla položiti ženidbenu kauciju, kao neku vrstu miraza vojsci. Za svaku ženidbu prethodno je trebalo dobiti dozvolu. Brakovi sklopljeni bez dozvole u početku su bili poništavani, da bi se u drugoj polovici 19. stoljeća prema

²⁰¹ AHZ, 426.; kut. 23; sign. 1811-T2-11 Obveznica Johanna Scheititscha 11. 09. 1810., Posvetna isprava 06. 10. 1810., Izvještaj unutrašnjoaustrijske generalkomande 17. 02. 1811., C-358 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 15. 03. 1811., Izvještaj zagrebačke generalkomande 07. 03. 1811., C-391 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 22. 03. 1812.

²⁰² »The day of the officer of the Frontier begins at four or five o'clock in the morning; and, from one duty to another, he is occupied till mid-day, when he dines; he finishes his business again at six or seven, and in the evening plays whist or tarocco, for small points, lay in cuction-money, as a sett-off for a pension, in case of decease; so that a military dandy who lives only for parade, theatres, and society, would find it a monotonous existence.«
A. A. Paton, Highlands and islands of the Adriatic II (London 1849.), 112, 113.

v ojnim zakonima kažnjavali otpustom časnika, dočasnike je čekao zatvor i degradacija, a obični su vojnici izdržavali zatvorske kazne.²⁰³ Uza sve teškoće pronalaženja prave izabranice svoga srca, za časnike je to i u financijskom s mislu bio težak teret. To ih je prisililo da se snalaze na razne načine, o čemu svjedoči nekoliko kratkih izvještaja u arhivskoj građi, koji spominju »otete i tajno vjenčane žene«,²⁰⁴ te više puta navode zabranu da časnici drže »priležnice«. ²⁰⁵ U naredbi iz 1800. najviše vojne vlasti strogo upozoravaju brigade i zapovjednike pukovnija na pojavu da neoženjeni časnici, zbog nepostojanja konačišta ili gostionica, za svoje kućne poslove upotrebljavaju žene. One su morale udovoljavati normama čudorednog ponašanja. Ako bi se ustanovilo suprotno, časnike bi trebalo kazniti, a nemoralne žene odmah protjerati iz Krajine.²⁰⁶

Kao primjer za taj kompleksni način života časnika u Krajini toga vremena može poslužiti sudbina krajiškog časnika Pavla Vakanovića. Paul von Vakanovich rođen je 9. studenog 1772. u Kostajnici kao sin Davida Vakanovića i Helene Miskich. Sa samo sedamnaest godina, na početku 1790., kao pitomac pristupa Drugoj banskoj pukovniji, te je smješten u Dubici. Nepunih šest mjeseci nakon stupanja u vojsku doživio je svoje pravo vatreno krštenje u borbi protiv Turaka kod Ljubina. Narednoga je mjeseca sa svojom satnijom premješten u Debrecin, da bi već u rujnu iste godine dobio časnički čin zastavnika. Najprije u Zrinju i nakon toga u Kostajnici, Vakanović je kao prijeđen u potporučnika i premješten u Kraljevsku ugarsku tjelesnu gardu u sada kao natporučnik, u Drugu bansku pukovniju, u Petrinju.

Tek što je stigao u kostajničku satniju, već je u ožujku iste godine sa šestim bataljunom upućen u Žumberak, a u kolovozu s drugim banskim bataljunom u sjevernu Italiju. Sudjeluje u borbama kod Mantove, Ferrare, Modene, Bologne, Firenze, sve do opsade Genove 1800. godine, gdje je ranjen i zadržan. Nakon bitke kod Marengo 14. lipnja premješten je preko Alessandria do Mantove, gdje je ostao sve do sklapanja mira u Lunevilleu 1801. godine. Preko Montfalconea, Rijeke i Karlovca Vakanović 27. travnja napokon stiže u Petrinju. Dodijeljen je Zrinjskoj satniji, gdje ostaje do kolovoza 1803., a iduće dvije godine provodi u Dubičkoj satniji.

Okolo sredine kolovoza 1805. godine ponovo odlazi na sjevernotalijansko ratište. Ovaj put zadobiva u blizini Verone prostraniju ranu u prsa, i kao ranjenik u studenom opet dopijeva u francusko zarobljeništvo. Prva dva dana ostaje u bolnici u Veroni, da bi nakon toga s »ostalim mnogobrojnim ranjenicima«²⁰⁷ bio premješten u Mantovu, a nakon toga u Parmu. Poslije otpusta iz bolnice, 5. prosinca, upućen je kao ratni zarobljenik u Francusku. Najprije kreće kolima preko Piacenze, Lodija, Milana, Chivasa do Turina, a zatim pješice preko Avegliana, Landsburga, Grenoblea, Romansa, Vallancea

²⁰³ HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik. *Krcinz*, Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz, 195.

²⁰⁴ »Entführte und heimlich copulirte Weitspersonene«. AHZ, 426.; knj. 31 Repertorium 1764, knj. 34 Repertorium 1766.

²⁰⁵ »Concubinen«. AHZ, 426.; knj. 30 Register 1763, HAB; sign. I-15; Urudžbeni zapisnik.

²⁰⁶ AHZ, 429.; kut. 9; sign. 1800-21-119 Naredba Dvorskog ratnog vijeća 17. 09. 1800.

²⁰⁷ »übrigen unendlich viellen plesirtene«. AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

i Loriola do Montmlara, kamo je stigao 31. istoga mjeseca. U međuvremenu su Habsburška Monarhija i Francuska sklopile mir u Požunu, pa se Vakanović nakon puna tri mjeseca u Montmlaru ponovo uputio prema svojoj domovini. Sada ga je put vodio preko Loriola, Vienne, Lyona, Chalona, Verduna, Besançon, Lillea, Slechstadta i Ensteina do Strasbourga. Prvog travnja prešao je Rajnu i stigao u Bischofsheim. Svoje je putovanje produžio preko Rastadta, Stuttgarta, Geislingena do Ulma, gdje se 11. travnja ukrcao na brod, i Dunavom stigao do Beča 18. istoga mjeseca. Nakon četiri dana provedena u Beču, služeći se foršpanom, uputio se preko Mađarske, Varaždina i Zagreba prema Petrinji, kamo je 1. svibnja konačno stigao i saznao da su ga vojne vlasti još u studenom prethodne godine unaprijedile u satnik-poručnika.

Na početku 1807. godine 34-godišnji satnik-poručnik oženio se gotovo sedamnaest godina mladom Antonijom Berkichem iz Kostajnice, položivši kadamnaest godina mladom Antonijom Berkichem iz Kostajnice, položivši kadamnaest godina mladom Antonijom Berkichem iz Kostajnice, položivši kaduciju od 4000 forinti. Od toga iznosa Pavlov je dio iznosio 500 forinti, a nje-gova je nevjesta položila svoju pupilarnu ostavštinu od 3500 forinti, koja se sastojala od gotovine i nekretnina. Mladoženja je ubrzo nakon toga kao pričuveni časnik dodijeljen Kostajničkoj satniji, a njegova se novoosnovana obitelj povećala: »Dana 21. januara godine 1808. po poldan pete vure rodisze Antun szin Pavla y Antonie Vakanovich, koi kerschen jest 22. januara vu jutro oszam ura; kumovi biliszu gospodin syndicus Franz Rumpler y nyegova zaruchnicza Ernestine Stefani, u Kosztainiczi.«²⁰⁸ U veljači naredne godine premješten je u Petrinjsku satniju u Hrastovici, da bi ondje vodio brigu o blagajni i šumarskim računima. No, već je 28. ožujka vraćen u aktivnu službu, te se s trećim bataljunom najprije uputio u Ljubljano, pa zatim natrag u Karlovac, Generalski Stol, Modruš, Brinje, Otočac, Gospić, do Zrmanje, gdje je izgubljena bitka s Marmontom. Nakon toga povlače se do Karlovca, preko Kranjske i Štajerske, ponovo se susrećući s Marmontom, ali ovaj put s ratničkom srećom u ledima, progoneći ga do Brucka na Muri. Oko sredine srpnja zaraćene strane potpisuju primirje, te se Vakanović preko Graza, Maribora, Ptuja i Varaždina 31. srpnja vraća u Petrinju. Oko sredine narednog mjeseca unaprijeđen je u satnika, a već 21. odlazi iz Petrinje preko Zagonogrebca, Varaždina, Čakovca i Lendave u Mađarsku gdje ga zatječe konačna ratifikacija mirovnog ugovora 19. listopada.

Na početku idućega mjeseca s trećim pričuvnim bataljunom odlazi u Ljubljano, da bi se 6. prosinca 1809. vratio svojoj obitelji u prekosavsku Krajinu i stupio u službu francuske vlasti. Nova ga vojna vlast 1. siječnja naredne godine unapređuje u bojnika, premjestivši ga u Ličku pukovniju. Potkraj toga mjeseca putuje s obitelji iz Petrinje za Gospić. Put ih vodi preko Gline, Vojniča, Karlovca, Generalskog Stola, Modruša, Jezerana, Brinja i Otočca, a troškovi puta iznose 150 forinti. Vakanović objašnjava: »25. januara 1810. pogyo iz Petrinye u Gospich s' dvama bagagi kolama, szvaka kola 4 marve y moim karuczama, gdi radi chizto zlochesztoga vriemena y sniega 6 marve uzpregnyeno bi, jedan komad marve bi poleg marschroute placheno od staczie 30 kr. tako od 14 marve bi szvaku stacziu placheno 7 for.« Treba napomenuti da put preko Karlovca ima 15 stanica, i da su ostali troškovi puta činili 45 forinti.²⁰⁹ Nakon što je od travnja do rujna obavljao dužnost kor-

²⁰⁸ AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

²⁰⁹ Isto.

donskog zapovjednika u Josani, premješten je u Prvu bansku pukovnicu započevši službovanje u Majskim Poljanama.

U svibnju 1811. Vakanović s prvim bataljunom pete ilirske lovačke pukovnije preko Ljubljane odlazi u Trst, odatle 1. listopada preko Montfalconca, Vicenze, Verone, Milana, Genove, Chalona, Dijona i Auxierea stiže u Pariz. Kao pripadnik Napoleonove velike armije (*Grande Armée*) 6. veljače 1812. iz Pariza odlazi u pohod na Rusiju. Preko Brussela, Leuvena, Maastrichta, Aacherta, Düsseldorfa, Münstera, Osnabrücka, Hanovera, Braunschweiga, Magdeburga, Brandenburga, Stettina, Kolina i Deutschkrona stiže do rijeke Njemen. Cijela vojska 24. lipnja kod Kovna prelazi Njemen, bez službene objave rata ruskom caru. Vakanović kao zapovjednik bataljuna u kolovozu sudjeluje u bitkama s ruskim jedinicama kod Polotska, zarobivši 1. toga mjeseca 14 topova i 600 vojnika, a 17. i 18. još 27 topova i 700 vojnika; u prvoj bitki u njegovu je bataljunu izbačeno iz stroja 500 vojnika, u drugoj su stradala osamdeset dva. Zbog junačkih mu je djela 5. listopada general Merle dodijelio legiju časti (*Légion d'Honneur*).

Dok je Vakanović kod Polotska sa svojom jedinicom čuvao bok glavnine, ratna se sreća okrenula protiv Napoleona. Njegova je tada već desetkovana vojska nakon zauzimanja Moskve natjerana na povlačenje.²¹⁰ Vakanović je zabilježio uz datum 28. listopada noćni napad kozaka u kojemu je izgubio najmanje 200 vojnika. Potkraj studenoga slijedi bitka kod Berezine i povlačenje preko Vilne i Kovne u Prusiju. Nakon bitke kod Berezine Napoleon je izjavio: »Hrvati, jučer sam se osobno uvjerio u vašu hrabrost.²¹¹ Vi ste stekli besmrtnu slavu i čast.« Od Vakanovićeve se bataljuna, međutim, uspelo spasiti samo 80 vojnika i 8 časnika, dok su svi ostali »djelom zbog rana, hladnoće« ostavljeni u Rusiji.²¹² Zbog bolesti i ozeblina i sam je Vakanović 27. prosinca primljen u bolnicu u Königsberg. Napoleon se toga trenutka već gotovo deset dana nalazio u Parizu.²¹³ Budući da se ruska vojska sve više približavala Königsbergu, Vakanović je 4. siječnja 1813. preko Stettina morao pobjeći u Magdeburg. Na sredini veljače stiže u bolnicu u Mainzu, gdje ostaje sve do 17. travnja. Isti je dan u taj grad stigao i sam Napoleon, pripremajući se za rat u Njemačkoj.²¹⁴ Iako ozdravio, Vakanović je ocijenjen kao preslab i nesposoban za »ratne štrapace«,²¹⁵ pa se preko Landaua, Strassbourga, Besançona, Milana, Verone, Udina, Trsta, Ljubljane i Karlovca 1. svibnja vraća u Glinu. Ondje je dočekaopovratak austrijskih jedinica, 23. kolovoza, ponovo položivši zakletvu vjernosti Njegovu veličanstvu austrijskom caru.

Od 1. svibnja 1811. do 1. svibnja 1813. Antonija Vakanović vodila je sama u Glini kućni budžet od ukupno 1096 forinti od toga potrošivši npr. 85 forinti »na dječinyu nogu sto potrosi licechi i uchinyene troske i puteve kojessam

²¹⁰ Chandler, Dictionary of the Napoleonic Wars (London 1979.), 291—293, 346.

²¹¹ »Croates; hier, je me suis convainçu personnellement de votre bravoure. Vous avez gagné une gloire et un honneur immortel.« Turković, Die Geschichte der ehemaligen Croatisch-Slavonischen Militärgrenze (Sušak 1936.), 139.

²¹² »theils durch Wunden, Kälhte, erforen«. AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

²¹³ Chandler, Dictionary of the Napoleonic Wars, 544.

²¹⁴ Chandler, Dictionary of the Napoleonic Wars, 545.

²¹⁵ »Kriegsstrapazen«, AHZ, 777.; kut. 6; Dnevnik Paula Vakanovića.

radi bolesne dječinye noge chiniti morala.«²¹⁶ Potkraj rujna 1813. Vakanović dolazi s obitelji u Petrinju, našavši smještaj kod udovice Szarachevich za 60 forinti godišnje. U svoju službu primaju služavku Mariju »koja se pogudila szluxiti do Ivanya, koi szpada u majusu, za 1 czokule, 1 charape, 1 rubacz, 2 kosulye y dvi roklye y jcdnu kamisolyu«, što je sve zajedno iznosilo oko 38 forinti i 45 krajcara.²¹⁷ Od svibnja 1814. godine Vakanović je umirovljen u činu bojnika, pa se napokon mogao posvetiti svojoj obitelji. Pokušaji da utjera zaostalu plaću od francuske vlasti, u iznosu od 1063 forinte 28 krajcara, te 208 forinti 34 $\frac{1}{8}$ krajcara od austrijske vlasti, ostali su bez uspjeha.²¹⁸ Vakanovići se 1. srpnja sele u novi stan kod udovice Palaich. Za godišnju najamninu od 120 forinti imaju pravo na »szav gornyi tract, jednu stalu, jednu szitu za kola y pol basche.«²¹⁹ Dolazi i do novih promjena u obitelji: »Dana 9. decembra navecher deszete vure rodisze u Petrinyi Pavo David, szin Pavla y Antonie Vakanovich, koi kerschen 10. decembra 12 ura, kumovi biliszu gospodin Oberstlieutenant Paul Cholich y zaruchnicza nyegova Anne.« Na početku lipnja 1815. sele u Zagreb, gdje su u Petrinjskoj ulici kupili kuću za 4000 forinti.²²⁰ U novokupljenu kuću i vrt Vakanović je uložio daljnjih 490 forinti, a zagrebačkom je magistratu imao platiti za taksu i kancelarijske troškove 83 forinte.²²¹

Obiteljska idila, međutim, nije dugo trajala. Pomutila ju je smrt najmladeg sina. Osim toga, Vakanović je iduće godine postao žrtvom birokratskog natezanja. Potkraj veljače 1819. generalkomanda obavještava umirovljenog bojnika da mora ponovo položiti instrument svoje ženidbene kaucije kod Dvorskoga ratnog vijeća. Vakanović je potvrdio da mu je 1811. godine zbilja dospio u ruke instrument ženidbene kaucije, ali ga je kasnije predao generalu Delzonsu koji mu ga nije vratio. Stoga je sada bilo nemoguće da ga ponovo prosljedi Dvorskom ratnom vijeću. Vojne su ga vlasti potom zamolile za popis javnih ili privatnih obveznica ili nekretnina navedenih za kauciju. Vakanović u odgovoru navodi da se vrijednost spomenutih obveznica zbog nepovoljnog kursa smanjila na 1000 forinti, a osim toga, njegova ih je supruga nepotrebljavala za liječenje oboljela sina. Budući da je generalkomanda zahtjevala polog nove kaucije ili čak odricanje Vakanovićeve supruge na mirovitijsku, ratni je veteran otklonio oba postavljena zahtjeva.²²²

Na početku 1822. odlazi u Pecs, a osam mjeseci kasnije nastanjuje se sa svojom obitelji u Pešti. Ponovo postaje ocem: »Godine 1823., dana 29. marcza svojom obitelji u Pešti. Ponovo postaje ocem: »Godine 1823., dana 29. marcza navecher desete ure, rodisze u Pesti Paul David, sin Pavla y Antonie Vakanovich, koi kerchen 30. marcza pred poldan 10 ure, kumovi su bili gospodin Oberst Paul Cholich y zaruchnicza nyegova«, no nova se sreća ubrzo pretvara u tragediju: »Izti Pavao David umro u Pesti 16. aprila pred poldan.«²²³ U studenom 1824. obitelj Vakanović vraća se u Zagreb. Ljeti 1825. godine 52-godišnji umirovljeni bojnik odlazi na dva tjedna u Topuske toplice na

²¹⁶ AHZ, 777.; kut. 6; Dnevnik Paula Vakanovića.

²¹⁷ AHZ, 777.; kut. 7; Dnevnik Paula Vakanovića.

²¹⁸ AHZ, 777.; kut. 6; Dnevnik Paula Vakanovića.

²¹⁹ AHZ, 777.; kut. 7; Dnevnik Paula Vakanovića.

²²⁰ AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

²²¹ AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

²²² AHZ, 777.; kut. 5; Dnevnik Paula Vakanovića.

²²³ AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

oporavak. Putovanje, smještaj, hrana i program oporavka stoje ga ukupno 102 forinte 46 krajcara b. v. Vakanović je 24. kolovoza 1827. zatražio audijenciju kod hrvatskoga bana u nadi da će dobiti zapovjedništvo utvrde u Cetini. Generalkomanda ga je pet dana kasnije zaista predložila caru, koji je to 12. listopada odobrio. Službenu potvrdu svoga imenovanja Vakanović je dobio 28. listopada.

Na put je krenuo 10. studenog. U Cetinu stiže 16., u tri sata po podne. Put ga je vodio preko Karlovca, gdje je ostao dva dana, i Vojnića, gdje je ostao jedan dan kako bi mu se stigla posušiti putem pokisla prtljaga. O boravku u Cetini u Vakanovićevu dnevniku ne nalazimo osobito zanimljivih zabilješki, osim one na pretposljednjoj stranici vezane uz datum 13. ožujka 1831. Očito duboko razočaran Vakanović je zapisao: »Oslobođen cetinskog užasnog zatorora, umjesto zapovjedništva utvrde, te s pomoću četvora teretna kola i moje lake kočije, stigao u Karlovac, i stavljen u mirovinu. Hvala Bogu.«²²⁴ Pavao Vakanović umro je 25. veljače 1834. godine. Njegovoj su ženi Antoniji tada bile 44 godine, a sinu Antonu 26. Bojnik Vakanović završio je svoj put, nakon mnogih dobivenih i izgubljenih bitaka, slavljeničkih marševa i vojničkih časti, razočaran i shrvan nerazumijevanjem bešćutne birokratizirane stvarnosti.

PRILOZI

I. OSNOVNA PODJELA VOJNIH ČINOVA U 18. I 19. STOLJEĆU

<i>General</i> ¹	general
Feldmarschall	maršal
Feldzeugmeister	general topništva i/ili pješaštva
Feldmarschall-Leutnant	ravan generalu konjice
General-Major ²	podmaršal
	general-bojnik
<i>Stabsoffiziere</i>	
Obrist/Oberst ³	štabni časnici
Obristlieutenant	pukovnik
Major ⁴	potpukovnik
	bojnik

²²⁴ »Von den Czettiner Schrecklichen Gefängniß, statt Schloß-Commando, erlößt worden und mittelst 4 Bagage-Wägen und meinen Caletsch nach Carlstadt eingerücket, und in die Pension versetzt worden. Deo gratias.« AHZ, 777.; kut. 3; Dnevnik Paula Vakanovića.

¹ Pojam general dolazi od generalis capitaneus ili vrhovni zapovjednik vojske.

² Prije 18. stoljeća General-Feld-Wachtmeister.

³ U 17. stoljeću i prije Obrist-Feldhauptmann.

⁴ Prije 18. stoljeća Obrist-Wachtmeister. Taj se pojam, međutim, ponekad pojavljuje i u spisima kasnog 18. pa i ranog 19. stoljeća.

<i>Oberoffiziere</i>	<i>viši časnici</i>
Hautmann	satnik (1. razreda)
Rittmeister	satnik konjice
Capitänlieutenant	satnik-poručnik (satnik 2. razreda)
Oberlieutenant	natporučnik
Lieutenant	poručnik
Unterlieutenant	potporučnik
Fähnrich ⁵	zastavnik
Korner	zastavnik konjice
 <i>Unteroffiziere</i>	 <i>dočasnici</i>
Feldwebel	narednik »feldbaba«
Wachtmeister	stražmeštar
Corporal	kaplar
Gefreiter	desetnik ⁶

II. RASPORED VOJNIH FUNKCIJA PREMA RAZNIM ODJELJENJIMA

<i>Kriegskommissariat</i>	<i>ratno povjereništvo</i>
Oberkriegskommissär	glavni ratni povjerenik
Feldkriegskommissär	ratni povjerenik
Feldkriegs-Offiziere	časnici ratnog povjereništva
 <i>Kriegskassen-Personal</i>	 <i>osoblje ratne blagajne</i>
Universal Kriegszahlmeister	opći ratni blagajnički upravitelj
Kriegskassen-Verwalter	upravitelj ratne blagajne
Kriegskassen-Verwaltungskontrollor	nadzornik uprave ratne blagajne
Kriegskassier	ratni blagajnik
Kriegskontrollor	nadzornik ratne blagajne
Kriegskassen-Offiziere	časnici ratne blagajne
Kriegszahlamts-Kanzellist	perovoda ratnog blagajničkog ureda
 <i>Justizpersonal</i>	 <i>sudsko osoblje</i>
Auditor	vojni sudac, predsjednik suda
Syndicus	vojni tužitelj
Gerichts-Kanzellist	sudski perovoda
Profoß	tamničar

⁵ U toku 19. stoljeća taj će čin zamijeniti potporučnik 2. razreda.

⁶ Vojnik s najnižim činom dočasnika, koji često zamjenjuje kaplara.

Grenzverwaltungspersonal

Grenzverwaltungs-Hauptmann
 Grenzverwaltung-Lieutenant
 Stabschreiber
 Grenzverwaltungs-Practikant
 Grenzverwaltungs-Akzessist
 Ordentlicher Kadet
 Fourier
 Büchsenmacher

Rechnungspersonal

Rechnungsführer
 Grundbuchsführer
 Fourier
 Rechnungsgehilf
 Rechnungsakzessist

Dienstpersonal

Fourierschütze
 Offiziers-, Privatdiener

Sanitätspersonal

Regiments-Arzt¹¹
 Oberarzt¹²
 Oberwundarzt
 Chirurg
 Unterarzt
 Feldärztliche Gehilf
 Regiments-Hebamme
 Compagnie-Hebamme
 Kurschmied

Musik-Banda

Regiments-Trompeter
 Regiments-Tambour
 Hautboist, Banderist, Spielmann

osoblje krajiške uprave

upravni satnik
 upravni poručnik
 štabni tajnik
 vježbenik krajiške uprave
 pripravnik krajiške uprave
 redoviti pitomac
 vozar⁷
 puškar

računarsko osoblje

računovođa
 gruntovničar
 furir⁸
 računarski pomoćnik
 računarski pripravnik

posluga

podvornik⁹
 časnički sluga¹⁰

zdravstveno osoblje

pukovnijski liječnik
 nadliječnik
 nadranarnik
 kirurg
 podliječnik
 liječnički pomoćnik
 pukovnijska primalja, babica
 satnijska primalja, babica
 izabrani kovač¹³

vojni svirači

pukovnijski trubač
 pukovnijski bubnjar
 muzičar, svirač

⁷ Vozar je nosio zastavu, brinuo se o bolesnicima bolnice, te opskrbljivao mondurom i živežnim namirnicama. Dienst-Reglement 1807. pogl. 2, odj. 1, §3.

⁸ Zamjenik i pomoćnik računovođe i gruntovničara.

⁹ Sluga štabnih časnika, satnika i satnik-poručnika. Ibidem, pogl. 2, odj. 2, §28.

¹⁰ Sluga ostalih časnika, dočasnika, vojnog suca, računovođe, pukovnijskog liječnika i po-

¹¹ bočnika. Ibidem.
¹¹ Liječnici se vode kao Feldärzte, tj. liječnici-internisti, dok su Chyrurgen bili liječnici-kirurgi.

¹² Nadliječnik i nadranarnik često je ujedno mogao biti i veterinar (Thierarzt).

¹³ Birani je kovač imao dužnost da pomaže liječnicima-veterinarima.

Schulpersonal

Schul-Direktor
 Oberlehrer
 Lehrer
 Unterlehrer
 Schul-, Lehrergehilf

Militär-Verpflegs-Beamten

Militär-Verpflegs-Oberverwalter
 Militär-Verpflegs-Verwalter
 Militär-Verpflegs-Adjunct
 Militär-Verpflegs-Assistent

Baupersonal

Baudirektor
 Vice-Baudirektor
 Bau-Hauptmann
 Bau-Adjunct
 Bau-Schreiber
 Maurer-Polier
 Zimmer-Polier

Forstpersonal

Walddirektor
 Waldbereiter, -meister
 Oberförster
 Förster
 Berittener Waldaufseher
 Unberittener Waldaufseher
 Wald-Practicant
 Wald-Akzessist

Beschäll-Personal

Beschäll-Wachtmeister
 Beschäll-Korporal
 Beschäll-Gemeine

školsko osoblje

školski ravnatelj
 nadučitelj
 učitelj
 podučitelj
 školski, učiteljski pomoćnik

vojnoopskrbni činovnici

glavni vojnoopskrbni upravitelj
 vojnoopskrbni upravitelj
 vojnoopskrbni pobočnik
 vojnoopskrbni pomoćnik

građevinsko osoblje

građevinski ravnatelj
 zamjenik građevinskog ravnatelja
 građevinski satnik
 građevinski vježbenik
 građevinski tajnik
 zidarski palir, poslovođa
 tesarski palir, poslovođa

šumarsko osoblje

šumarski ravnatelj
 šumarski upravitelj
 nadšumar
 šumar
 viši šumarski nadzornik
 niži šumarski nadzornik
 šumarski vježbenik
 šumarski pripravnik

osoblje konjogojstva

stražmeštar konjogojstva
 kaplar konjogojstva
 vojnik konjogojstva

BROJČANI SASTAV PUKOVNIJE¹

Tabela 1.

VOJNA POSTROJBA			
Štab	1787.	1807.	1841.
pukovnik	1	1	1
potpukovnik	1	1	1
bojnika	2	2	2
računovoda	1	1	1
vojni sudac	—	1	1
vojni tužitelj	1	—	—
pukovnijski pobočnik	1	1	1
pukovnijski liječnik	1	1	1
nadliječnik ²	1	1	1
podliječnici	—	6	6
redovnih pitomaca	6	6	6
furira	4	6	3
pukovnijski bubnjar	1	1	1
pukovnijski tamničar	1	1	1
vozara	—	6	6
podvornika	—	4	4
muzičara	—	8	8
poluinvalidnih slugu	—	—	3
potpuno invalidni sluga	—	—	1
ukupno	27	47	48
<i>satnija</i>			
satnika	8	8	8
satnik-poručnika	4	4	4
natporučnika	12	12	12
potporučnika	12	12	12
zastavnika ³	12	12	12
narednika	12	12	12
vozara	6	—	—
kaplara	48	72	72
podvornika	12	8	12
muzičara	36	—	—
desetnika	96	96	96
vojnika	1.920	1.920	1.920
oštrostrijelaca	256	256	240
artiljeraca	343	50	50
poluinvalidnih slugu	—	—	36
tesara	12	12	12
ukupno	2.789	2.498	2.522
SVEUKUPNO	2.816	2.545	2.570

Tabela 2.

UPRAVE			
Štab	1787.	1807.	1841.
bojnik	1	—	—
upravni satnik	—	—	1
upravni potporučnik	—	—	1
vojnih sudaca	1	1	2
vojni tužitelj	—	1	—
računovoda	1	—	1
gruntovničar	1	— ⁴	1
pukovnijski liječnik ⁵	1	1	—
nadliječnik	—	1	1
podliječnika	6	6	6
furira	8	6	6
štabnih perovoda	—	—	5
potpuno invalidnih slugu	—	—	6
ukupno	19	16	30
<i>kotari, satnije</i>			
satnika	2	2	—
satnik-poručnika	2	2	—
upr. natporučnika	4	4	4
upr. potporučnika	4	4	8
zastavnika	4	4	—
narednika	12	12	12
kaplara	24	24	24
podvornika	2	2	—
desetnika	150	96	96
konjaničkih ordonansa	40	—	—
satnijskih perovoda ⁶	12	—	12
tesarskih pomoćnika	12	—	—
zidarskih pomoćnika	24	—	—
ukupno	292	150	168
SVEUKUPNO	311	166	198

Tabela 3.

UKUPAN BROJČANI SASTAV UPRAVE I VOJNE POSTROJBE PUKOVNIJE				
	1787.	1807.	1841.	1860.
mirnodopski	3.127	2.711	2.768	individualno
ratni	3.296	2.997	4.053—5.522	3.848—4.204
povećanje	5%	11%	46—99%	—

¹ Dienst-Reglement (Beč 1807.), *Vaniček*, Specialgeschichte III, 14, 15, 19; *Stopfer*, III, 6, 7; *Kaser*, Freier Bauer, 484.

² Godine 1787. s nazivom bataljunski liječnik.

³ Oko sredine 19. stoljeća umjesto zastavnika uveden je čin potporučnika 2. razreda.

⁴ Gruntovničar se 1807. godine vodio kao izvanredno osoblje.

⁵ U 1787. godini kantonski liječnik.

⁶ U 1787. godini kotarski satnik.

HIJERARHIJSKI RASPORED VOJNE POSTROJBE I UPRAVE PREMA PLAĆAMA⁷

Tabela 4.

PLAĆE 1787. GODINE ⁸		
<i>vojna postrojba</i>	for.	<i>uprava</i>
pukovnik	2328	
potpukovnik	1746	
bojnik 1. razreda	1164	
	1095	bojnik 2. razreda
	879	satnik
bojnik 2. razreda	699	
satnik	699	
	612	satnik-poručnik
satnik-poručnik	432	
	400	vojni sudac
	396	natporučnik
	326	potporučnik
računovoda	300	računovoda
	300	gruntovničar
pukovnijski liječnik	300	
natporučnik	300	
	288	zastavnik
potporučnik	230	
vojni tužitelj	200	
zastavnik	192	
pukovnijski		
pobočnik	189	
bataljunski liječnik	189	kantonski kirurg
	177	podkirurg
furir	177	furir
pukovnijski		
tamničar	144	
redovni pitomac	84	
pukovnijski		
bubnjar	84	
narednik	72	narednik
vozar	60	
kaplar	48	kaplar
podvornik	48	podvornik
	36	konjanički
		ordonans
		desetnik
desetnik	30	
muzičari	30	
	24	kotarski perovoda

Tabela 5.

PLAĆE 1807. GODINE ⁹		
<i>vojna postrojba</i>	for.	<i>uprava</i>
pukovnik	2328	
potpukovnik	1746	
bojnik 1. razreda	1164	
bojnik 2. razreda	699	
satnik	699	satnik
vojni sudac	600	vojni sudac
satnik-poručnik	432	satnik-poručnik
	400	vojni tužitelj
	300	natporučnik
natporučnik	300	
računovoda	300	
pukovnijski liječnik	300	pukovnijski liječnik
potporučnik	230	potporučnik
pukovnijski		
pobočnik	192	
zastavnik	192	zastavnik
nadliječnik	177	nadliječnik
podliječnik	165	podliječnik
furir	165	furir
pukovnijski		
tamničar	144	
redovni pitomac	84	
narednik	60	narednik
pukovnijski		
bubnjar	60	
vozar	48	
kaplar	36	kaplar
muzičari	36	
desetnik	18	desetnik

⁷ Dienst-Reglement (Beč 1807.); *Vaniček*, Specialgeschichte III, 14, 15, 19; *Stopfer*, III, 6, 7.

⁸ Obični vojnici, oštrostrijelci, artiljeri, tesari, tesarski pomoćnici i zidarski pomoćnici dobili su spomenutu pripomoć za uzdržavanje od 12 for. godišnje, no ona nije vođena kao plaća.

⁹ Obični vojnici, oštrostrijelci, artiljeri, tesari, tesarski pomoćnici i zidarski pomoćnici dobili su spomenutu pripomoć za uzdržavanje od 12 for. godišnje, no ona nije vođena kao plaća.

HIJERARHIJSKI RASPORED VOJNE POSTROJBE I UPRAVE PREMA PLAĆAMA

Tabela 6.

PLAĆE 1841. GODINE		
<i>vojna postrojba</i>	for.	<i>uprava</i>
pukovnik	1742	
potpukovnik	1284	
bojnik	926	
satnik	834	
	800	upravni satnik
vojni sudac	600	vojni sudac
	600	upravni
		natporučnik
satnik-poručnik	504	
	400	upravni
		potporučnik
	400	upravni
		potporučnik
natporučnik	342	
2. računovoda	300	1. računovoda
pukovnijski liječnik	300	
	300	gruntovničar
pukovnijski pobočnik		
potporučnik 1. razreda	288	
potporučnik 2. razreda	288	
nadliječnik	270	
podliječnik	228	nadliječnik
pukovnijski tamničar	168	podliječnik
furir	168	
	165	furir
	96	štabni perovoda
redovni pitomac	84	
narednik	75	narednik
pukovnijski bubnjar	42	
vozar	42	
kaplar	42	kaplar
podvornik	24	
desetnik	24	desetnik
poluinvalidni sluga	24	
	18	satnijski perovoda
	18	
satnijski bubnjar	18	potpuno invalidni sluga
	18	

Tabela 7.

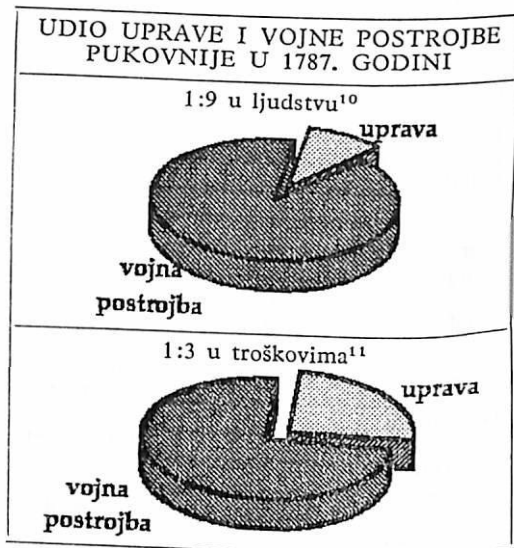
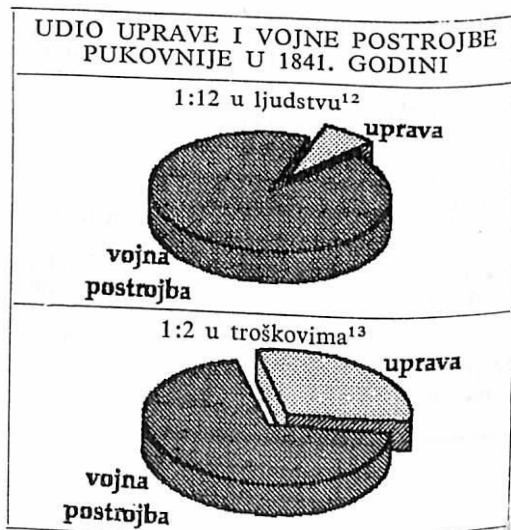

Tabela 8.

¹⁰ Za sastav uprave bilo je 1787. godine predviđeno 311 osoba (10%), a za vojnu postrojbu 2816 (90%). *Vaniček*, *Specialgeschichte* III, 14, 15, 19.

¹¹ Predviđeni troškovi iznosili su 20.844 for. za upravu (25%), a 62.975 for. za vojnu postrojbu (75%). *Ibidem*.

¹² Godine 1841. sastav uprave činilo je 198 osoba (7%), a vojne postrojbe 2750 (93%). *Stopfer*, III, 6, 7.

¹³ Njihovi su predviđeni troškovi iznosili 5814 for. 30 kr. za upravu (36%), te 10.244 for. za vojnu postrojbu (64%). *Ibidem*.

NADOKNADE U HVATIMA GORIVOG DRVA

Tabela 9.

1800. GODINE ¹⁴			
<i>čini, funkcije</i>	besplatno	plativo	ukupno
brigadir i pobočnik		40	40
činovnik ratnog povjereništva		18	18
pukovnik		36	36
potpukovnik		30	30
bojnik		30	30
vojni sudac		12	12
vojni tužitelj		12	12
računovoda		12	12
gruntovničar		9	9
pukovnijski pobočnik		12	12
pukovnijski liječnik		12	12
bataljunski liječnik		8	8
podliječnik	4	2	6
primalja	3	3	6
veterinar		10	10
pitomac	6		6
furir	6		6
birani kovač		6	6
pukovnijski bubnjar	6		6
zborovoda		6	6
tamničar	6		6
satnik		16	16
satnik-poručnik		16	16
natporučnik	4 ^{1/2}	7 ^{1/2}	12
potporučnik	4 ^{1/2}	7 ^{1/2}	12
zastavnik	4 ^{1/2}	7 ^{1/2}	12
šumarski upravitelj	12		12
šumarski ravnatelj		15	15
građevinski ravnatelj		20	20
građevinski pobočnik		8	8
građevinski tajnik	6		6
<i>prostorije</i>		6	6
kancelarija brigade		8	8
računovodstvo			6
sudska kancelarija	6		6
kancelarija pobočnika	6		6
kancelarija satnika, satnik-poručnika	6		6
kancelarija gospodarskog časnika	6		6
kanc. građ. ravnatelja	6	6	6
soba svirača	9		9
štabna straža	36		36
zatvorska straža	24		24

¹⁴ AHZ; 429.; kut. 9; sign. 1800-21-119 Odredba Dvorskog ratnog vijeća 19. 09. 1800.

NADOKNADA U HVATIMA GORIVOG DRVA

Tabela 10.

čini, funkcije	1852. GODINE ¹⁵					
	zimi		ljeti		ukupno	
	besplatno	plativo	besplatno	plativo	besplatno	plativo
brigadir i kancelarija		20		10		30
pukovnik		16		8		24
potpukovnik		13 ¹ / ₃		6 ² / ₃		20
bojnik		13 ¹ / ₃		6 ² / ₃		20
pobočnik	4 ¹ / ₂	2 ¹ / ₆		3 ¹ / ₃	4 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂
satnik		8		4		12
natporučnik	4 ¹ / ₂	2 ¹ / ₆		3 ¹ / ₃	4 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂
potporučnik	4 ¹ / ₂	2 ¹ / ₆		3 ¹ / ₃	4 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂
upravni vježbenik		2	1	3 ¹ / ₃	4 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂
pitomac		3			3	
narednik ¹⁶			1 ¹ / ₂		4 ¹ / ₂	
tamničar	4		2			
zborovođa			2		6	
pukovnijski bubnjar	4	4		2		6
vojni sudac			2		6	
sudski pisar		8		4		12
pukovnijski liječnik		5 ¹ / ₃		2 ¹ / ₃		8
nadliječnik (veterinar)		8		4		12
nadrarnarnik (veterin.)		5 ¹ / ₃		2 ² / ₃		8
podliječnik	2 ² / ₃	1 ¹ / ₃	1 ¹ / ₃	2 ² / ₃	4	2
liječnički pomoćnik	2 ² / ₃	1 ¹ / ₃	1 ¹ / ₃	2 ² / ₃	4	2
birani kovač	2 ² / ₃	1 ¹ / ₃	1 ¹ / ₃	2 ² / ₃	4	2
pukovnijska primalja		4		2		6
satnijska primalja	2	2	1	1	3	3
računovođa			1		3	
računarski pomoćnik	4	8		4		12
gruntovničar			2		6	
šumarski ravnatelj	10	6		3		9
šumarski upravitelj	8		5		15	
šumar	4		4		12	
šumarski nadzornik	2 ² / ₃		2		6	
građevinski ravnatelj			1 ¹ / ₃		4	
zamjenik ravnatelja		13 ¹ / ₃		6 ² / ₃		20
građevinski satnik		8		4		12
građevinski vježbenik		8		4		12
građevinski pomoćnik		5 ¹ / ₃		2 ² / ₃		8
nadzornik cesta	4		2		6	
maltar	4		2		6	
			2		6	

¹⁵ NSB; trezor; sign. R-6485 Individual-Gebühren an gratis und zahlbaren Brennholze 31. 12. 1852. Spomenuti brojevi iznosi su u hvatima tridesetocolnog tvrdog drva. Prema ili ivera.

¹⁶ Narednici, koji žive udaljeni od svojih krajiških kuća, dobivaju ekvivalent goriveg drva u iznosu od 6 for. godišnje. Ibidem.

Tabela 11.

NADOKNADA ZA STANARINU PREMA POSTOJEĆIM LOKALNIM NAJAMNINAMA ¹⁷											
	Najskuplje rate krunskih zemalja		Senj		Bjelovar i Petrinja		Najniže rate Hrvatske krajine		Godišnja rata za pokućstvo		
	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	
podmaršal	735		420		367	50	262	50	63		
general-bojnik	630		357		294		210		63		
pukovnik	598	50	315		252		168		50	40	
potpukovnik	504		252		210		126		50	40	
bojnik	504		252		210		126		50	40	
satnik	399		189		147		84		37	80	
natporučnik	252		110	25	89	25	52	50	25	20	
potporučnik	252		110	25	89	25	52	50	25	20	
podijetnik	252		110	25	89	25	52	50	25	20	
činovnici XII. razreda	252		110	25	89	25	52	50	25	20	
niže osoblje i sl.	147		73	50	57	75	31	50	15	75	
staja za svakog konja	52	50	21		16	80	10	50			
spremište za svaka kola posebno	52	50	21		16	80	10	50			
časnički sluga									7	35	

¹⁷ Prema podacima Krainza iz 1866. godine, Senj, Rakovac, Jasenovac i Sisak imali su najamnine IV. razreda, Gospić, Karlobag, Otočac, Ogulin, Ivanić, Bjelovar, Brod, Vinkovci, Nova Gradiška, Glina, Petrinja i Kostajnica V. razreda, važnija samjijska mjesta Hrvatske krajine VI. razreda, a ostala VII. razreda. *Krainz*, 228, 229.

ZUSAMMENFASSUNG

PFLICHTEN UND PRIVILEGIEN DER GRENZOFFIZIERE

Die aktive und Reservebesetzung der Grenzregimenter und Kompagnien wurde in Feldstand und Grenzverwaltung aufgeteilt. Die Ernennung in Offiziersränge fiel in der Hauptsache in die Ingerenz des Hofskriegsrates, aber zu bestimmten Zeiten war auch ein Handel mit Rängen im Militär gang und gebe. Die Mehrheit der Mannschaften waren Infanteristen, zum geringeren Teil waren es Scharfschützen, Kanoniere und Seressaner. Außer der Teilnahme in zahlreichen Kriegen, die die Habsburger Monarchie führte mußten die Grenzsoldaten in Friedenszeiten zusammen mit ihren Offizieren in der Hauptsache Pflichten wahrnehmen, die in den Grenzschutzdienst fielen (Kordondienst), Waffenübungen mitmachen und Wache halten. Analog zum Regimentskommando wurden ab 1787 auch spezielle Verwaltungseinheiten mit neugeschaffenen Verwaltungsoffizieren gebildet, die die Belegung der Wirtschaft im Gebiet der Militärgrenze zur Aufgabe hatten. Die Militärverwaltung befaßte sich in der ersten Hälfte des 19. Jhs. mit der Ausbildung von fähigen Militärverwaltern.

Die Besoldung der Militärmannschaften in der Militärgrenze bestand aus dem Sold in Geld, in Naturalien und in bestimmten Privilegien und Vorrechten. Bei der Festlegung der Höhe der finanziellen Besoldung müssen die fixen Sölde der Offiziere und Unteroffiziere in Betracht gezogen werden, aber auch alle anderen regelmäßigen, zeitweisen und außerordentlichen Einkünfte. Die Naturalien waren die regelmäßige Brotportion der Soldaten, die Heuportion für die bestimmte Dienstleitungen und das Recht auf Bedienstete, Wohnung. Außer der Besoldung und den übrigen Einkünften wurden bei der Berechnung der jährlichen Einkünfte auch gewisse Abzüge berechnet.

Im Unterschied zur Militärverwaltung und deren Besetzung war der Dienst der Offiziere und Unteroffiziere und der der Verwaltung der Grenzregimenter höchstens fünf Jahre an einen Ort gebunden. Die Tauglichkeit der männlichen Bevölkerung der Militärgrenze für den Wehrdienst war eins der Hauptanliegen der Militärverwaltung. Durch die Einführung eines Schiedsgerichts und einer Superarbitrage zu Beginn des 19. Jhs. wollte die Militärverwaltung dem Mißbrauch in der Invaliditätserklärung und Wehrdienstuntauglichkeitserklärung Pension bekamen ausschließlich Offiziere und Unteroffiziere, bei denen eine Arztkommission eine physische oder psychische Unfähigkeit konstatiert hatte. Wenn sie aus anderen Gründen aus dem Militärdienst ausscheiden mußten, hatten sie kein Recht auf Pension. Witwen und Waisen verstorbener Offiziere und Unteroffiziere bekamen nach dem Tod des Offiziers oder Unteroffiziers einen Entgelt in der Höhe von drei Monatsentlohnungen des Verstorbenen, ohne Rücksicht darauf, ob es eine Heiratskaution oder eine Verzichtbestätigung auf Pension gab. Eine der Bedingungen zur Erlangung einer Heiratsgenehmigung war auch die Sicherung von Nebeneinkünften oder die sogenannte Heiratskaution. Der Zweck dieser Kautions war die Verbesserung des Besitzstandes der Ehepartner, und sie bedeutete eine sichere Einkunft der Witwe für den Fall des Ablebens ihres Ehepartners.

Der Grenzzoffizier bekam also einen ständigen Sold, er hatte ein Recht auf eine möblierte, staatliche Wohnung, auf verschiedene Privilegien, manchmal die Aussicht auf eine glänzende Karriere bis in die höchsten Ränge. Der Schlüssel zum Erfolg jedes jungen und ehrgeizigen Offiziers oder Unteroffiziers lag also nicht nur in der Erhaltung der eigenen heilen Haut auf dem Schlachtfeld, sondern auch in einer gewissen Nüchternheit im Privatleben. Und diese gesamte komplizierte Lebensweise im Bereich der Militärgrenze jener besonderen Zeit zeigt sich besonders deutlich am Schicksal des Grenzveteranen, des Majors Paul von Vakanovich (1772—1834).

SUMMARY

DUTIES AND PRIVILEGES OF MILITARY BORDER OFFICERS

The active and other soldiers of the Military Border regiments and companies were divided into military formations and Military Border administration. The Royal War Council had jurisdiction in promoting officers to higher ranks, but in some periods of time buying and selling of ranks was the usual practice in the army. In greater part military formations consisted of infantry and smaller part of riflemen, gunners and sergeants. Besides participating in numerous wars in which the Habsburg Monarchy had been involved, in peaceful times the Border soldiers and their officers were occupied with cordon services, firing practices, standing guard etc. Similar to the regimental military command, since 1787 special administrative departments with newly appointed administrative officers were organized, that should have been concerned with stimulating the economy in the Military Border. During the first half of the 19th century the military authorities were concerned with professional education of the talented military administrators. Rewards of military staff in the Military Border comprised money, goods and certain privileges and rights. When determining a salary, regular wages of officers and noncommissioned officers were taken into account, but also all other regular, occasional and extra payments. Natural goods included a portion of bread for soldiers, a portion of hay for horses, and firewood. Among privileges there were the right to have servants, certain manual services, right to have a furnished state apartment. Besides wages and extra salaries, certain deductions were also taken into account when deciding on one's annual income.

As to the service of officers and noncommissioned officers, in contrast to the military administrative staff, members of the military formation were bound to one place most often for five years at the most. Capability of the Military Border male population for military service represented one of the main pre-occupations of military authorities. With introducing of arbitration and superarbitration at the beginning of the 19th century, military authorities tried to stop the misuses of invalidity categorizations for the discharge from the army. Only the officers and noncommissioned officers with physical or mental inability stated by a medical board could get a pension. When they were for-

ced to leave the army before the agreement had elapsed for any other reason, they had no right to pension. Widows and orphans of a diseased officer or noncommissioned officer received his salary for another three months following his death, regardless of whether there existed a marriage security or a certificate of renunciation from pension. One of the preconditions to get a marriage licence was securing an additional income or the so-called marriage caution money. The purpose of such caution money was to improve the financial status of the spouses, and it also represented a warranty of steady income for the widow in the case of her husband's death.

Thus a Military Border officer received regular wages, a furnished apartment, various privileges, sometimes with the prospect for a brilliant career up to the top of military service. The key of success of any young and career eager officer or noncommissioned officer was not only his skill in trying to stay alive on the battlefield, but also soberness in his private life. The best example of the whole complex way of living in the Border at that time was the Military Border veteran, major Pavle Vakanović (1772—1834).